

Butikken, værkstedet og fabrikken – centrale kilder til dansk virksomhedshistorie efter 1862

AF KENN TARBENSEN

Artiklen handler om centrale kilder til dansk virksomhedshistorie, primært efter Næringslovens ikrafttræden i 1862, og omhandler såvel trykte som utrykte kilder. Baggrunden er de mange forespørgsler, som Erhvervsarkivet jævnligt modtager, og artiklen er tænkt som et værktøj til folk, der netop har spørgsmål om enkelte bedrifter, store som små. Artiklen er på ingen måde en form for facitliste, men alene en appetitvækker og introduktion til nogle af de vigtigste kildetyper.

Der er tale om et øjebliksbillede. Naturligvis forsvinder de beskrevne kilder ikke, men i disse år er der fuld fart på digitalisering af både trykte og utrykte kilder. På blot nogle få år vil billedet utvivlsomt se noget anderledes ud, således at eksempelvis nogle fysiske samlinger af trykt materiale er overflødiggjort af webbaserede ressourcer, mens omvendt digitalisering skaber lettere adgang til flere og flere materialetyper. Dertil kommer fortsat nye afleveringer samt ”glidende” tilgængelighedsregler, der efterhånden giver adgang til mere materiale. Beslutningen i sensommeren 2014 om flytning af Erhvervsarkivet fra Aarhus til Viborg i løbet af 2015 bør principielt ikke spille ind på artiklens indhold, og det er mit håb, at oversigten kan være nyttig også på længere sigt. En revideret udgave af artiklen agtes udarbejdet, så korrektioner og supplerende oplysninger modtages med tak.

Indledning

Denne artikel præsenterer et første forsøg på at indkredse nogle af de mest anvendelige og brugbare kilder til dansk virksomhedshistorie på bedriftsniveau. Det er således den enkelte virksomheds historie, der er hovedmålet. Artiklen er affødt af ganske mange henvendelser til Erhvervsarkivet i årenes løb om netop enkelte butikker, håndværksvirksomheder eller industrielle foretagender. Det er både faghistorikere, lokalhistorikere og slægtsforskere, der spørger ind til konkrete forretninger, værksteder eller fabrikker rundt om i Danmark. I forvejen har spørgerne oftest en lille smule viden om disse, men efterspørger yderligere oplysninger, eksempelvis omkring etableringstidspunkt, bygningerne, ejerforhold, adresseskift, produktion, økonomi og lignende. I artiklen præsenteres en række hovedindgange til studiet af disse og beslægtede spørgsmål.¹

Nedenfor er først i oversigtsform oplistet kildetyperne i nogenlunde den rækkefølge, som vi i Erhvervsarkivet – fra 1. oktober 2014 officielt benævnt Rigsarkivet, Aarhus² – i de fleste tilfælde vil råde vores brugere til at følge, når spørgsmål angår virksomheder i almindelighed. Alt efter hidtidige undersøgelser og typen af spørgsmål må man naturligvis springe lidt frem og tilbage – mest det første vel nok – mens de øvrige formentlig kan udgøre en form for tjekliste. Omtale af de enkelte kildetyper følger neden under denne oversigt.

Kenn Tarbensen, f. 1964, ph.d. i historie ved Aarhus Universitet, arkivar ved Erhvervsarkivet i 1999, seniorforsker s.st. 2001. Blandt andet medforfatter til bøgerne *Regnskabshistorie. Erhvervsregnskaber som kilder i historieforskningen* (2010) og *Industriminder i det gamle Århus* (2010).

Oversigt

1. Publicerede fremstillinger og kilder i almindelighed

- 1.1. Jubilæumsskrifter for virksomheden m.m.
- 1.2. Reklamemateriale, varekataloger m.m.
- 1.3. Avisomtaler af virksomheden
- 1.4. Avisomtaler af erhvervsfolk m.fl.

2. Trykte opslagsværker, vejvisere m.m.

- 2.1. Generelt
- 2.2. Branchestater
- 2.3. Handelskalendere, lokale vejvisere og telefonbøger
- 2.4. Greens Fonds og Aktier
- 2.5. Registreringstidende for firmaer (Handelsregistret)
- 2.6. Registreringstidende for aktieselskaber m.m. (Aktieselskabsregistret)
- 2.7. Varemærketidende

3. Primære virksomhedsarkivalier i danske arkivinstitutioner – søgebaser m.m.

- 3.1. Daisy
- 3.2. Danpa
- 3.3. Arkibas

4. Sekundært arkivmateriale om virksomheder i øvrige arkiver

- 4.1. Borgerskab, næringsbreve og handelsregistre i landsarkiverne m.m.
- 4.2. Aktieselskabsregistrets arkiv i Rigsarkivet
- 4.3. Dansk Tarifforening/SKAFOR
- 4.4. Baggrundmateriale til Greens Fonds og Aktier
- 4.5. Købmandsstandens Oplysningsbureau
- 4.6. Kreditforeningsarkiver
- 4.7. Organisationsarkiver

5. Sekundært arkivmateriale i særlige situationer

- 5.1. Udstillingers arkiver
- 5.2. Virksomheder under Besættelsen 1940-1945
- 5.3. Marshallhjælp og egnsudviklingsstøtte

6. Afrunding

Appendiks 1. Oversigt over emneord i Daisy vedrørende erhvervsvirksomheder

Appendiks 2. Oversigt over emneord i Daisy vedrørende erhvervsorganisationer

Som det ses af oversigten, der altså er en indholdsfortegnelse til omtalerne nedenfor, er udgangspunktet naturligvis Erhvervsarkivets samlinger, men i fornødent omfang rækkes ud over disse på baggrund af vores kendskab til andre centrale materialetyper. Gruppe 1 og 2 omfatter trykte kilder ud fra den betragtning, at disse ofte vil være et fornuftigt sted at indlede en undersøgelse. Gruppe 3 er en introduktion til de tre centrale søgemuligheder vedrørende undersøgelser af, om der er bevaret primært arkivmateriale fra enkelte bedrifter. Disse søgemuligheder anvendes også i de nævnte sekundære kilder i gruppe 4 og 5.

1. Publicerede fremstillinger og kilder i almindelighed

1.1. Jubilæumsskrifter for virksomheden m.m.

Mange virksomheder har udarbejdet jubilæumsskrifter i forbindelse med jubilæer, typisk ved runde år som 25, 50, 75 og 100 år, men også andre som fx 40 og 60 år. Det gælder naturligvis især større og mere selvbevidste virksomheder, men også mindre virksomheder har af og til benyttet et jubilæum til at se tilbage, sidstnævnte sjældent i et stort og pompøst værk, men blot med en mindre tryksag. I sådanne skrifter, store som små, og i anden litteratur kan der ofte hentes en række oplysninger, som mange erfaringsmæssigt spørger efter, og som man formoder, at man skal i arkiverne for at finde.

Derfor er det i udgangspunktet altid en god idé at indlede en undersøgelse i digitale biblioteksbarer. Den gælder i første omgang Bibliotek.dk (<https://bibliotek.dk/>), der i princippet er en database over alt, der er udgivet i Danmark, og som findes på danske, offentlige biblioteker. Søgning i Bibliotek.dk kan med fordel suppleres med søgninger i både Det Kongelige Biblioteks søgekatalog Rex (<http://www.kb.dk>) og Statsbibliotekets biblioteksbase (<http://library.au.dk/>). I alle tre tilfælde bør søgninger som hovedregel afgrænses under avanceret søgning, da biblioteksbarerne er blevet så finmaskede, at man let får ”revl og krat” med. Ved søgning på virksomhedsnavn vil man typisk også finde publicerede monografier og evt. lokalhistoriske artikler om den pågældende virksomhed.

Mens primært materiale om større virksomheder relativt let lader sig identificere via biblioteksbarerne, forholder det sig oftest anderledes med mindre tryksager, herunder jubilæumsskrifter fra mindre virksomheder. Både Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket har tit og ofte sådanne skrifter i uregistrerede særsamlinger, der står i lukkede magasiner, så det kræver en henvendelse til de respektive biblioteker om sådanne.

På Det Kongelige Bibliotek kaldes denne særsamling for ”Småtrykssamlingen”. Den blev oprettet i 1902, men der er mange ældre tryk, og hele samlingen skønnes at fylde ca. seks hyldekilometer.

På Statsbiblioteket kaldes denne særsamling for ”Arkivet”. Den fylder næsten en hel etage i bogtårnet og omfatter blandt meget andet jubilæumsskrifter under ca. 50 sider, udgivet fra cirka 1885 til og med 1985. Foruden foreninger, institutioner m.fl. er der netop jubilæumsskrifter udgivet af danske firmaer, opstillet efter jubilæumsår (det sidste årstal).³

I Erhvervsarkivet er der også gennem årene opbygget en anseelig samling af jubilæumsskrifter m.m. fra danske virksomheder. De er registrerede på kartotekskort, dels i et alfabetisk kartotek (virksomhedsnavn og/eller forfatter), dels i et systematisk kartotek (branche), begge på læsesalen. Hertil kommer uregistrerede skrifter m.m. i den såkaldte katalogsamling (se nedenfor under 1.2).

Mindre virksomheders jubilæer vil ofte være omtalt i lokale aviser (se 1.3).

1.2. Reklamemateriale, varekataloger m.m.

Mange gamle reklamer er i dag søgbare via nettet. Det gælder primært visuelle reklamer, der er uploadet af både offentlige kulturinstitutioner og af private på både egne websites, på Flickr, i Facebook-grupper etc. Tit og ofte vil der være tilknyttet bemærkninger, der også kan anvendes i historiske undersøgelser. Virksomheds- og vareprospekter, reklamer, varekataloger etc. er ofte en udmærket ledetråd efter en given bedrift, herunder naturligvis især om produkter, der blev fremstillet eller forhandlet, men af og til også med virksomhedsoplysninger – i simpleste form et etableringsår (for eksempel ”Grundlagt 1875”).

I ovennævnte (1.1.) særsamlinger fra Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket indgår der også et stort materiale af denne karakter, og det gælder naturligvis også i mange lokalhistoriske samlinger (3.3).

I Erhvervsarkivet er tillige opbygget en sådan særsamling. Den kaldes ”Katalogsamlingen” og er netop en samling af varekataloger, reklamer, småtryk, pjecer og lignende fra danske og udenlandske firmaer inden for såvel produktion som handel (både grossist- og detailhandel). Disse er ordnet branchevis i kassetter, og ofte med en underopdeling i perioder. Den egentlig samling, i daglig tale netop benævnt ”Katalogsamlingen”, suppleres af et væld af kassetter opstillet i tilknytning til de enkelte brancher, altså spredt rundt i hele biblioteket. Forklaringen skal søges i forskellige kutymer gennem årene. Oprindeligt blev varekataloger, småtryk etc. opstillet i tilknytning til det respektive fagområde, men det ændredes omkring 1970. I Erhvervshistorisk Årbog 1971 (s. 312) hedder det, at ”reklametryk” ikke længere er medregnet i bogbestandens forøgelse, ”idet de af rationaliseringshensyn nu blot henstilles uregistreret under emnet.” Deraf følger det faktum, at sådanne småtryk – der godt kan være varekataloger på flere hundreder sider – såvel kan findes nævnt i bibliotekets kartotekssystem med henvisning til ”småtryk” (dvs. til en kassette i den pågældende emnegruppe) eller være aldeles uregistreret og hensat i den fra ca. 1970 opståede ”Katalogsamling”. Skiftende medarbejdere har haft forskellige indgange til dette, og derfor ses også småtryk i kassetterne rundt om i det egentlige bibliotek. Der kan også træffes jubilæumsskrifter i katalogsamlingen. Aktuelt findes alene en emnefortegnelse, der er tilgængelig på læsesalen, men en bedre form for registrering må forventes i forbindelse med flytningen fra Aarhus til Viborg.

1.3. Avisomtaler af virksomheden

Mange virksomheder, store og små, er blevet omtalt i aviser i årenes løb. I mange lokalarkiver findes emneordnede udklip, der ofte kan udgøre en glimrende indgang. Eksempelvis kan findes omtaler af forretningers etablering og ophør, annoncer, omtaler af jubilæer hos mindre næringsdrivende etc. Udmærkede eksempler på sådanne som kilder på lokalt niveau kan ses i Aarhus i kraft af Sejrs Sedler (www.sejrssedler.dk), ca. 120.000 emne- og personordnede kartotekskort med oplysninger fra især Aarhus Stiftstidende fra 1794 til 1950.

Lokalarkiver og folkebiblioteker ligger typisk inde med lokalaviser i original eller på mikrofilm, ligesom andre aviser kan bestilles fra Statens Avissamling til gennemsyn på det lokale folkebibliotek.

Flere danske aviser har digitaliseret deres avisarkiver og rummer søgefunktioner af forskellig karakter. Ofte kræves der dog abonnement for at kunne anvende disse. Statsbiblioteket er dog i fuld gang med digitalisering af en lang række danske aviser, hvoraf nogle tillige forsynes med søgefunktioner. De første kommer på nettet i foråret 2015, men aviser efter 1874 vil på grund af ophavsret alene kunne ses på Statsbiblioteket, Det Kongelige Bibliotek eller på Det Danske Filminstitut. Alt andet lige vil realiseringen af dette projekt betyde fornemme redskaber også for bl.a. virksomhedshistorie (projektet kan følges på <http://blog.avisdigitalisering.dk>).

Specifikt til virksomhedshistorie skal tillige nævnes et lille kartotek, der skabt i Erhvervsarkivet i 1970-80'erne som et indeks til virksomhedsomtaler i dagbladet Børsen. Det er alfabetisk efter virksomhedsnavn og henviser til datoer for omtaler. Desuden skal fremhæves registre til Erhvervshistorisk Årbog (omtalt nedenfor under 1.4).

1.4. Avisomtaler af erhvervsfolk m.fl.

Indgangene til avisernes omtale af virksomheder (1.3) kan naturligvis også anvendes til undersøgelser vedrørende virksomhedsejere og andre erhvervsfolk.

Her skal fremhæves nogle værktøjer skabt i Erhvervsarkivet, nemlig Personalhistorisk Indeks, Personregister over Arbejdsgiveren 1900-1952 og registre til Erhvervshistorisk Årbog.

Personalhistorisk Indeks består af små 200 sorte kartoteksæsker med tilhørende ca. 400 mapper med opklæbte avisudklip om fortrinsvis erhvervsfolk (landsdækkende). Kartotekskortene rummer henvisninger til personomtaler i trykt litteratur, f.eks. branchestater og fagblade, men primært til avisudklippene i mapperne, der hver rummer 50 folioark med et varierende antal udklip (fortrinsvis fødselsdagsomtaler, nekrologer m.m.). Omkring årtusindeskiftet blev indekset omlagt til en database (Access) og udklipsarbejdet blev erstattet af bevaring af hele avissider med personalia (bl.a. Berlingske Tidende, Jyllands-Posten). Disse fylder ca. 30-40 grå æsker i avissideformat (broadsheet). Ajourføring af indekset blev indstillet ca. 2006.

Indekset blev grundlagt af fru Rigmor Holst-Knudsen (1889-1955) i løbet af 1940'erne parallelt med Vagn Dybdahls arbejde med etableringen af Erhvervsarkivet. Det var senere professor Troels Fink, der satte hende i gang, da han mente, at hun – hans svigermor – burde have lidt fornuftigt at lave!⁴ Allerede i første bind af Erhvervshistorisk Årbog i 1949 (s. 95) blev det oplyst, at hun havde skænket ”en dansk personalhistorisk bibliografi på ca. 16.000 kort” til arkivet. I 1952 nævnes det at arbejdet er blevet ”fortsat og udvidet” (s. 118). Senere nævnes det, at arbejdet er fortsat bagud med Børsen og Aarhus Stiftstidende 1924-1948, og i øvrigt fortsat i det vante spor.

T.v. de ældre kartonmapper med personhistoriske udklip om erhvervsfolk opklæbet på gule folioark. T.h. en stor del af selve kartoteket, der tillige refererer til bøger og tidsskrifter rundt omkring i Erhvervsarkivets bibliotek. Foto: Kenn Tarbensen, dec. 2012.

Indekset er til umådelig stor nytte i eftersøgning af danske erhvervsfolk i det 20. århundrede.

I forlængelse af arbejdet med Personalhistorisk Indeks blev Dansk Arbejdsgiverforenings tidsskrift Arbejdsgiverens første 53 årgange gennemgået for personaliastoffet – nekrologer, fødselsomtaler, jubilæer m.m. – og oplysningerne udskrevet på kartotekskort, der blev indplaceret i kartoteksæskerne. Med støtte fra Dansk Arbejdsgiverforening blev oplysningerne samlet i en

udgivelse – ”Personregister over Arbejdsgiveren 1900-1952” (120 s., udg. af Erhvervsarkivet i 1954). Arbejdsgiveren – og dermed registret – udmærker sig ved at have omtaler af mange mindre håndværksmestre, som det ellers kan være svært at finde oplysninger om. Hovedparten er i sagens natur personer født i 1800-tallets sidste halvdel. Der henvises til årgang og sidetal i det trykte tidsskrift, der bl.a. findes på Erhvervsarkivets læsesal.

En anden guldgrube til dansk erhvervshistorie findes i Erhvervshistorisk Årbog, der er udgivet siden 1949. Her skal nævnes to søgemuligheder i de mange interessante artikler, som det er blevet til i årenes løb, og som også rummer oplysninger om mange enkelte bedrifter. Først og fremmest findes der på Statens Arkivers website en komplet artikeloversigt for årene 1949-2011 (http://www.sa.dk/content/dk/ydelser_og_produkter/publikationer/indholdsfortegnelse_til_erhvervs_historisk_arbog). Ved brug af browserens søgefunktion kan let søges efter eksempelvis virksomhedsnavn, lokalitet, branche eller lignende. Her tillades naturligvis kun søgning på artikeltitler, ikke i indholdet. Under overvejelse er digitalisering af de gamle årbøger. Indtil 1980 findes nogle oversete registre, der her må omtales. De første 30 bind er nemlig i tre omgange blevet grundigt indekserede med både gode navneregistre og stedregistre. De findes i følgende bind:

Erhvervshistorisk Årbog, bd. 10, 1958 (udg. 1959), s. 143-167: ”Registre til bind I-X” (25 s.)

Erhvervshistorisk Årbog, bd. 20, 1969 (udg. 1969), s. 185-224: ”Registre til bind XI-XX” (40 s.)

Erhvervshistorisk Årbog, bd. 30, 1980 (udg. 1981), s. 221-259: ”Registre til bind XXI-XXX” (39 s.)

Samlet er der lidt over 100 sider med registre, heraf ca. 25 med stedregistre. De øvrige godt 80 sider rummer henvisninger til anslået knap 10.000 personer, virksomheder, institutioner og organisationer, der er omtalt i artiklerne i årbøgerne fra 1949 til 1980. Derefter er der desværre ikke blevet udarbejdet registre. At der er så mange omtaler skyldes en række generelle artikler som eksempelvis i 1980-bindet, hvor der findes artikler om ”Industrielle foretagere i Odense omkring 1870” og ”Stationsbyen Skjern i handelskalendere og erhvervsarkiver”. I sådanne artikler optræder naturligvis et væld af navne. Det er af denne årsag, at det kan anbefales ved påbegyndelse af nye undersøgelser at gennemse den samlede artikeloversigt for årene 1949-2011 nævnt ovenfor, og naturligvis ligeledes supplere med opslag i de nyeste årbøger, der fra og med 2012 findes som digitale tidsskrifter, der er frit tilgængelig på webadressen:

<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ea/index>.

2. Trykte opslagsværker, vejvisere m.m.

2.1. Generelt

Et glimrende opslagsværk til mange danske virksomheder er ”Danmarks ældste Forretninger”, som Kraks Forlag udsendte i fire udgaver fra 1910 til 1950. Navnet signalerer egentlig butikker, men værket omfatter byerhverv i bred forstand og inden for de fleste sektorer: fabrikker, forsikringsselskaber, butikker, dagblade og meget andet. Værket omfatter desuden både København og provinsbyerne, men udtrykkeligt undtaget er bedrifter på landet som møller, landhåndværkere, købmænd m.fl. Som navnet også signalerer, var man optaget af at lokalisere de bedrifter med en lang levetid bag sig. Baggrunden for dette kriterium oplyses ikke, men set fra udgiverens side er det nok ikke så mærkeligt. For det første Kraks egen lange og stolte historie, og for det andet har redaktionen af den årlige vejviser (se nedenfor 2.3.) med hyppige udskiftninger i fagrubrikkerne skabt en naturlig interesse for bedrifter af en vis varighed. Værkets 1. udgave blev skabt af etatsråd

T. Krak (1830-1908), som arbejdede på det i sine sidste leveår. Man fristes til at mene, at arbejdet startedes som et con amore-projekt for etatsråden, men udviklede sig, så det naturligt blev en del af forlagets øvrige publiceringsvirksomhed.

4. udgave (1950) er digitaliseret og findes i en pdf-version på internetadressen: http://www.rosekamp.dk/Krak_forretn/start.html. Hertil skal bemærkes, at værket, skønt det voksede i volumen, ikke indeholder akkumulerede oplysninger; men ligesom ”Kraks Blå Bog” fjerner omtaler af afdøde, er oplysninger om ophørte virksomheder heller ikke medtaget i de senere udgaver af ”Danmarks ældre Forretninger”. Man bliver altså for mange bedrifters vedkommende nødt til at kigge i de tidligere udgaver.

Førsteudgaven (1910) rummede oplysninger om godt 1.000 forretninger, etableret inden 1861. I andenudgaven (1915) var antallet svulmet op til godt 2.700 forretninger, der var etableret inden 1871. Udvidelsen skyldtes lokaliseringen af yderligere ca. 1.000 etableret før 1861, og optagelse af ca. 750, etableret mellem 1861 og 1871. Det fremgår ikke, i hvilket omfang ophørte virksomheder gled ud i denne opdatering. Fordelingen var ca. 1.000 i København og ca. 1.700 i provinsbyerne.

Med tredjeudgaven (1940) overgik man til stort format, og værket indeholdt nu omtaler af 6.200 bedrifter, der var etableret inden 1901. Der var således tale om optagelse af hele 3.500 nye bedrifter i forhold til 1915-udgaven, men det blev bemærket, at tallet var højere, da ophørte forretninger var gledet ud. Med fjerdeudgaven (1950) kom man op på 7.800 omtaler af virksomheder, der var grundlagt før 1912, altså ca. 1.600 flere end i 1940-udgaven, men i realiteten var der ca. 2.300 nye, da ca. 700 var gledet ud på grund af ophør, fusioner m.m.

I de enkelte omtaler er der som minimum anført virksomhedens navn, branche, etableringsår, evt. stifter og nuværende direktion. Dertil kunne virksomhederne købe sig til ekstra plads med supplerende oplysninger om historien og forretningsområdet samt få optaget illustrationer. Derfor er der meget ”ekstrastof” i mange beskrivelser, men altså også med det kildekritiske forbehold, at virksomhederne selv har skrevet dette.

Tredjeudgaven og fjerdeudgaven er forsynet med registre. Foruden tidstavler med virksomhedsnavnene sorteret efter etableringsår – de er vist kun anvendelige for erhvervshistorikere med særlige ærinder – gælder det fornemme navneregistre, hvor der henvises til mange personer i dansk erhvervsliv i de år, som værkerne omfatter.

Mens ”Kraks Blå Bog” løbende er blevet forsynet med registre, hvori det oplyses, i hvilket bind en person sidste gang er anført, er det samme således ikke tilfældet med ”Danmarks ældste Forretninger”. I slutningen af 1970’erne blev der i Erhvervsarkivet udarbejdet et seddelkartotek over medtagne forretninger i 1940- og 1950’er udgaverne, evt. med bemærkning om firmaernes eventuelle fortsatte eksistens, ligesom der blev lavet et kartotek over medtagne københavnske firmaer.

Et andet fortrinligt værk er ”Danmarks amter og deres mænd”, der blev udsendt 1935-1939, og som tegner et øjebliksbillede af danske virksomheder og forretninger. Eller som det hedder i forordet:

Af det danske Samfund, det danske Rige, dets Borgere og deres Virke, skal dette Værk give en Skildring i Ord og Billeder, ikke hvad det var, men hvad det er, skal der fortælles om: Nutiden paa Fortidens Baggrund.

Netop borgerne og deres virke er i front. Værket blev udsendt af Hafnia Handelsforlaget og redigeret af Osvald Osvald ”under medvirken af videnskabsmænd, fagfolk og stedlige medarbejdere.” Værket findes i forskellige indbindinger og dermed skiftende antal bind; nedenstående er dog vist den gængse.

”Bindet om København” er i 4 dele med tilsammen 1.416 sider. Efter indledninger med generelle beskrivelser begyndes s. 197 en slags byvandring, hvor der, uden opdelinger overhovedet, gives beskrivelser af forretninger, virksomheder m.m. i ejendommene i de enkelte gader. De enkelte omtaler har stort fokus på firmaernes historiske udvikling, og det gør lige netop værket brugbart. I 4. del (s.1392-1410) er der et navnerregister over de mange virksomheder, efterfulgt af et fagregister (s.1411-1416), og disse registre er helt uomgængelige i brugen af værket.

Bind 2 (465 s., 1937) rummer Sjællands amter og Maribo amt. Herefter ophørte bind-nummereringen; der findes yderligere fire bind, nemlig Vejle, Ribe og Ringkøbing amter (191 s., 1938), Aarhus, Randers og Viborg amter (191 s.,1938), fynske amter (159 s., 1938), samt nørre- og sønderjyske amter, Bornholm og Færø amter (176 s., 1939). Beskrivelserne i provinsbyerne er mere kortfattede, og synes i høj grad bestemt af ”stedlige medarbejdere”. I disse bind er der ligeledes navne- og stedregister, men tillige også en indholdsfortegnelse over amter, herreder og byer.

Mange byhistoriske fremstillinger rummer desuden beskrivelser af næringslivet og enkelte bedrifter. En udmærket indgang til byhistorier findes i Byhistorisk Bibliografi på Dansk Center for Byhistories website (under Den Digitale Byport); internetadressen er <http://www.byhistorie.dk/>.

2.2. Branchestater

Betegnelsen ”stater” forklares i *Ordbog over det danske sprog* bl.a. som et ord ”i titel paa bog, der indeholder en med biografiske (og statistiske) oplysninger forsynet fortegnelse over personer med en vis fælles uddannelse ell. (embeds)-stilling.” Sådanne stater blev begyndt tilbage i 1700-tallet som oversigter over især militære, gejstlige og akademiske embeder. Med forbillede heri fik de fleste erhverv op gennem 1900-tallet egne stater, oftest betegnet branchestater. I Erhvervsarkivet er en stor mængde af disse opstillet i håndbiblioteket, men de fleste er naturligvis også tilgængelige via bibliotekerne; nogle er dog dupliserede og måske ellers ikke let opdrivelige.

En nyttig oversigt over staterne findes i Lykke Andersen og Karen Borglykke: *Bibliografi over danske ”Stater” 1913-1981*, udgivet af Danmarks Biblioteksskole 1985 (184 s.). Bibliografien udmærker sig ved også at medtage en stor mængde oversigtsartikler om enkelte brancher m.m. i lokalhistoriske årbøger, f.eks. ”Vendsysselske Landhaandværkere” af C. Klitgaard i Vendsyssel Aarbog 1916.

Branchestaterne er opbygget meget forskellige, men fælles er, at de rummer bibliografiske oplysninger om personer, der virkede i branchen på udgivelsestidspunktet. Der er altså tale om øjebliksbilleder. Derfor skal man for så vidt være heldig, at der er udarbejdet en branchestat for den branche og på det tidspunkt, hvor man søger oplysninger om enkeltpersoner og deres virke. I staten ”Hotelværter og Restauratører” (Bd. 1-2, 1937-1938, i alt 1.270 s.) er f.eks. medtaget restauratører, der virkede i branchen på dette tidspunkt. Næste udgave var ”Dansk hotelvært- og restauratørstand” (485 s., 1957) og ti år senere endnu ny udgave (375 s., 1967). Leder man derfor efter en restauratør, der alene virkede i 1940’erne, vil vedkommende altså ikke være medtaget.

Der henvises til ovennævnte bibliografi som indgang til branchestaterne.

2.3. Handelskalendere, lokale vejvisere og telefonbøger

Adressebøger, vejvisere, handelskalendere og telefonbøger er udmærkede indgange til studier af virksomheder, herunder også de mindre forretninger og håndværkere, men naturligvis primært til en første indkredsning af virkeår, bedriftens eventuelle flytninger og ejerskifter. Vejvisere findes i mange udformninger og med forandringer over tid, bl.a. som følge af kommunesammenlægninger,

men typisk findes en central vejviser (telefonbog) for hver købstad, nogle steder med opland, og i forskellige perioder. I større byer er evt. udkommet flere forskellige, bl.a. knyttet til forskellige dagblade og telefonselskaber.

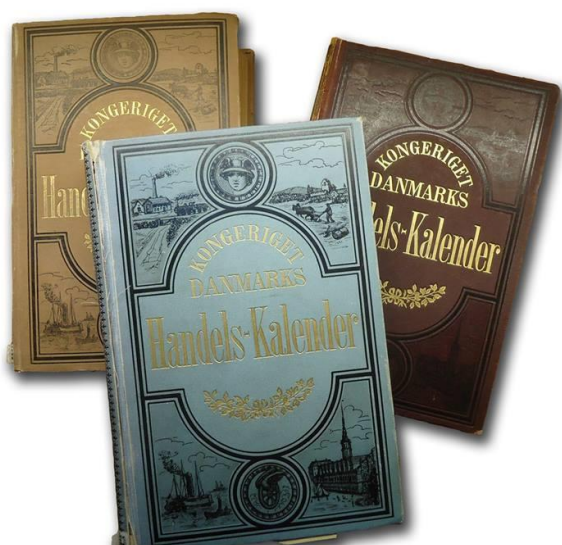
I forhold til erhverv er der ofte flere indgange. Først og fremmest er der under personafsnittet anført stillingsbetegnelser, men vigtigst er jo vejvisere med selvstændigt fagafsnit om erhvervsvirksomheder, pænt branchevis ordnede, så det for byens indbyggere var let at finde frem til glarmestre etc. Mange bedrifter har indrykket rubrikannoncer i de respektive spalter; i de ældre findes ofte separate afsnit med annoncer, og i sådanne tilfælde er der jo mulighed for at erhverve flere oplysninger om produkter, serviceydelser m.m.

Mange lokale vejvisere og telefonbøger kan findes på det lokale bibliotek eller lokalarkiv, og flere steder har man digitaliseret disse, så de kan tilgås via internettet. Her bør fremhæves telefonbøger fra KTAS fra 1880-1965, der omfatter hovedstadsområdet og er blevet digitaliseret af Post- og Telemuseet. Internetadressen er: http://www.ptt-museum.dk/samlinger_bibliotek/bibliotek/digitale_boeger_registre/telefonboeger_fra_ktas/

Statsbiblioteket råder desuden over en fin samling af lokale vejvisere og amtsvejvisere fra hele landet, men der er lakuner i de enkelte rækker. En oversigt findes på Statsbibliotekets hjemmeside. Internetadressen er: <http://www.statsbiblioteket.dk/nationalbibliotek/adgang-til-samlingerne/specialsamlinger/arkivet/vejvisere>. Brug af disse kræver forudbestilling og fremmøde på Statsbibliotekets læsesal.

Kraks vejviser, der er udkommet siden 1770 og er verdens ældste eksisterende vejviser, blev i 2014 også digitaliseret, dog kun delvist. Handelskalenderen fra 1920 ff. er således ikke digitaliseret, men tilgængelig på biblioteker, herunder Erhvervsarkivets læsesal. Internetadressen er: <https://bibliotek.kk.dk/temaer/krak>.

En række specielle handelskalendere fra 1800-tallets midte og frem udgør fortrinlige redskaber til eftersøgning af enkelte virksomheder. Det gælder bl.a. ”Mercantil-Calender” (1851-1879), ”Danmarks Vare- og Forretnings-Vejviser” (1885-1949) og ”Kongeriget Danmarks Handels-Kalender” (1883-1905).

Kongeriget Danmarks Handels-Kalender udkom fra 1883 til 1905 i seks udgaver. De er svære at skaffe på bibliotekerne, men er let tilgængelige på Erhvervsarkivets læsesal.

Eksempel på brug af vejvisere. Mediemuseet (Odense Bys Museer) har flere maskiner stående med skilte fra "J.H.V. Erichsen. København", bl.a. denne kobbertrykspresse af støbejern. I princippet kan skiltet godt være fra et handelsfirma, men mistanken om en maskinfabrik bekræftes i "Vejviser for Kjøbenhavn og Frederiksberg". Her kan vi følge J.H.V. Erichsen (Eriksen) fra 1870'erne, hvor han først var smedemester og senere mekanikus indtil han i begyndelsen af 1900-tallet står under maskinfabrikker. I 1907 er han helt forsvundet. En første indkredsning af maskinfabrikanten er derved opnået. Foto: Flemming Steen Nielsen.

2.4. Greens Fonds og Aktier

En hovedkilde til basisoplysninger om mange virksomheder er Greens opslagsværk, der er udkommet siden 1883, men ikke altid årligt. Værket hed oprindeligt blot "Danske Fonds og Aktier", men senere (1962) "Greens Danske Fonds og Aktier" og fra 1974 bare "Greens".⁵

Værket blev grundlagt af vekselerer Theodor Green (1838-1909), men det skete som en opfølgning på nogle oversigter over aktie- og obligationskurser, der var udgivet i 1870'erne. Det er da også de økonomiske nøgletal for de enkelte virksomheder, der i mange år gjorde håndbogen til et attraktivt værk for mange erhvervsfolk. Det gjaldt naturligvis også basisoplysninger om bestyrelse og direktion, mens andre oplysninger som f.eks. etableringsår, vedtægter, formål, historie m.m. ganske givet ikke har optaget dem så meget. Theodor Greens hensigt var da også at skabe større åbenhed omkring ejerforhold, bestyrelse og regnskaber i de enkelte bedrifter. Den samlede mængde af informationer er dog for historikere ganske nyttig.

Oplysningerne i de første bind var ret få, men Green lagde grunden til en struktur, der i udvidet form senere blev fulgt. F.eks. finder man ikke i de første bind navnene på direktører og bestyrelsesmedlemmer, men her skal det jo medtænkes, at der endnu ikke var så mange aktieselskaber. De første bind udkom ikke årligt, men med nogle års mellemrum; 1883, 1887, 1891, 1896, 1899 etc. Aktieselskaberne voksede dog i antal, og værket voksede, men blev først fra 1932 udsendt årligt. Allerede i årene 1914 og 1916 måtte der udsendes to bind, og det blev fra 1926 og

indtil 1984 den faste norm, men forskudt. Senere skete flere markante udvidelser, hvorved Greens voksede til endnu flere bind, der fortsat udkommer, men ellers er erstattet af digitale tjenester.

Opdelingen i to bind skete med et bind for fonds, banker, trafikejendoms- og assuranceaktieselskaber, og et med industri- og handelsaktieselskaber, og det indrammer meget fint strukturen frem til 1984, hvor den branchemæssige opdeling blev erstattet af en alfabetisk.

Det er langt fra alle aktieselskaber, der er oplysninger om i Greens. Der blev flere gange lavet en nedre grænse, der var baseret på aktiekapitalens størrelse. I 1929 blev således selskaber med en kapital under 100.000 kr. i almindelighed udskilt.

Et komplet sæt af Greens er tilgængelig på Erhvervsarkivets læsesal. Om baggrundsmateriale til Greens, se nedenfor under 4.6.

2.5. Registreringstidende for firmaer (Handelsregistret)

I 1862 blev det ved lov påbudt at registrere firmaer, hvis forretningsnavn ikke svarede til indehaverens, herunder selskaber med flere ejere. Denne første ”lille” firmaregistreringslov påbød også anmeldelse af eventuelle indskrænkninger i ejernes solidariske ansvar. Det var dog først i 1889, at der blev oprettet et egentlig handelsregister. Det skete med Lov af 1. marts 1889 om Handelsregistre, Firma og Prokura. Herefter skulle alle virksomheder registreres. Loven kom i store træk til at gælde helt frem til 1994, hvor CVR, Det Centrale Virksomhedsregister, blev oprettet. Mens CVR – nu på <http://datacvr.virk.dk/data> – er en tvivlsom kilde til historiske undersøgelser, er det trykte handelsregister et solidt hjælpemiddel. Allerede i 1889 udkom det første bind af ”Samling af Anmeldelser til Handelsregistrene”, der rummer oplysninger om næringsdrivende enkeltpersoner, aktieselskaber m.m. De mange bind er – med lakuner – blevet digitaliseret og findes på adressen <https://tidsskrift.dk/index.php/Handelsregistrene/index> frem til 1989.

De rummer basisoplysninger om stort set alle bedrifter. Konstaterede mangler skyldes oftest næringsdrivendes sløseri med behørig registrering. De mange bind er forsynede med gode registre. Se nærmere under 4.1.

2.6. Registreringstidende for aktieselskaber m.m. (Aktieselskabsregistret)

Som nævnt ovenfor er aktieselskaber medtaget i de trykte handelsregistre. Med Lov af 29. september 1917 om Aktieselskaber fik vi den første aktieselskabslov, og med denne blev der tilsvarende udgivet en registreringstidende for aktieselskaber. De første årgange er ganske omfattende, da alle eksisterende aktieselskaber skulle registreres. Disse bind haves desværre ikke i Erhvervsarkivet, men findes bl.a. på Statsbiblioteket. Der er så vidt vides endnu ikke planer om en digitalisering af denne vigtige publikation.

Alle anmeldelser af nye selskaber blev medtaget i registreringstidende, der udkom månedligt. Her blev oplyst dato for vedtægter, oplysninger om kapitalforhold, bestyrelsen m.m. Alle løbende ændringer i disse forhold blev desuden noteret. I det årlige register kan man følge, hvilket år en given virksomhed er omtalt med ændringer. Man kan altså følge et aktieselskab fra start til ophør. Typisk sluttes således med år- og sidehenvisninger til omtaler af et selskabs likvidation og senere ophævelsestidspunkt. Datoen for sidstnævnte har stor betydning i arkivhenseende, jf. 4.2. Med hensyn til de årlige registre må bemærkes, at disse i grundstrukturen er akkumuleret, dvs. der er tilføjet oplysninger løbende. År efter år blev registret derfor større og større. Undervejs er der blevet slettet i oplysningerne, men så vidt det ses uden en fast systematik. Først sent, op i 1960'erne og 1970'erne, skete der mere omfattende udslettelser i registret.

42

Actiecapitalen udgjør 200.000 Kr. fordelt paa 100 Actier à 2000 Kr. pr. Stk., og ere Actierne, der lyde paa Navn, fuldt indbetalte. Der findes ingen Bestemmelse i Vedtægterne om Bekjendtgørelsesmaaden, til Actionairerne.

Amager Birks Contoir, den 1ste August 1889.
H. A. Busch, const.

I Henhold til Lov om Handelsregistre m. v. af 1ste Marts 1889 bekjendtgøres herved, at Hr. Jens Nielsen Drejer af Sundbyvester, Taarnby Sogn, under Firma J. N. Drejer driver Tømmerhandel i Sundbyvester, af fornavnte J. N. Drejer er eneste og ansvarlige Deltager i Firmaet, og at M. Agerholm er Prokurist i Firmaet.

Amager Birks Contoir, den 30te August 1889.
Olygaard.

Frederiksborg Amt.

Halsnæs og Frederiksværk Birk.

I Henhold til Lov af 1ste Marts d. A. om Handelsregistre, Firma og Procura for mig er anmeldt, at Kjøbmand Theodor Nicolai Brendstrup for mig har anmeldt, at han under Firma T. N. Brendstrup som eneste ansvarlig Indehaver driver Handel i Frederiksværk.

Halsnæs og Frederiksværk Birks Contoir, den 26de August 1889.

C. J. Hvalsø Møller.

Det bekjendtgøres herved, at det i Henhold til § 37 i Lov af 1ste Marts d. A. om Handelsregistre, Firma og Procura for mig er anmeldt, at Sparekassen for Frederiksværk og Omegn driver Sparekasseforretning i Frederiksværk, at Bestyrelsen bestaar af Cancelliraad Jens Christian Heilmann af Arresødal, Proprietair Henrik Jørgen Hellemann af Grønnesegaard, Proprietair Wilhelm Rørbech af Topholm, Fabriker Theodor Nicolai Brendstrup i Frederiksværk og Fabriker Louis Carl Heegaard i Frederiksværk, at 2 af Bestyrelsens Medlemmer have Ret til at tegne Firmaet, at intet af disse Medlemmer hæfter for Firmaets Forpligtelser, at Vedtægterne ere af 31te Marts

1887, og at Bekjendtgørelse til Medlemmerne skal ske i Berlingske Tidende og en af Amtets Aviser.

Halsnæs og Frederiksværk Birks Contoir, den 26de August 1889.

C. J. Hvalsø Møller.

Holbæk Amt.

Holbæk.

I Henhold til Lov 1ste Marts d. A. § 37 om Handelsregistre m. v. bekjendtgøres herved, at der fra Tobaksfabrikant og Kjøbmand Viggo Julius Andersen for mig er sket Anmeldelse om, at han som hidtil under Firma N. Andersens Søn-driver Fabriksvirksomhed og Kjøbmands-handel i Holbæk, og at han er eneste ansvarlige Indehaver af Firmaet samt enberettiget til at underskrive Firmaet.

Holbæk Borgmestercontoir, den 14de August 1889.
N. E. Hansen.

I Henhold til Lov 1ste Marts d. A. § 37 om Handelsregistre m. v. bekjendtgøres herved, at der fra Jensine Caroline Bjørn, født Nielsen, Enke efter Kjøbmand Andreas Marcus Bjørn, for mig er sket Anmeldelse om, at hun som hidtil driver Kjøbmandshandel i Holbæk som eneste ansvarlige Indehaver af Firmaet A. M. Bjørn, og at Jacob Himmerig Bjørn underskriver i alle Forretningsanliggender pr. procura.

Holbæk Borgmestercontoir, den 14de August 1889.
N. E. Hansen.

I Henhold til Lov 1ste Marts d. A. § 37 om Handelsregistre m. v. bekjendtgøres herved, at der for mig er sket Anmeldelse om, at Actieselskabet Dampskibsselskabet Holbæk, der har Forretningscontoir i Holbæk, og hvis Vedtægter ere af 16de Mai 1889, driver Dampskibsfart paa Isefjorden.

Ret til at tegne Firmaet har Bestyrelsen, der bestaar af: Kjøbmand Julius Mortensen, Mægterfuldmægtig Holger Munk, Skibsfunctionairerne H. Hansen og H. Olsen, alle af Holbæk, samt Gaardmand L. P. Jensen af N. Hvilting. Den tegnede Actiecapital er 6,325 Kr. i 253 Actier à 25 Kr., der lyde

58

erne sker ved anbefalet Brev. Selskabets Stiftere er: Prokurist Viggo Bonnis, Præstegaards Allé 18, Representant Johan Gottfred Sotus Emilus Zander, Peter Bangsvej 67, Overretssagfører Ellis Holm Henriques, Strandgade 4, alle af København. Bestyrelse. Navnte: V. Bonnis, J. G. S. E. Zander, Direktør Anders Laurits Johannes Darboe, Solkrogen 3, Bronshøj. Selskabet tegnes af to Medlemmer af Bestyrelsen i Forening eller af en Direktør i Forening med et Medlem af Bestyrelsen; ved Afhændelse og Pantsætning af fast Ejendom af den samlede Bestyrelse.

Register-Nummer 10.304: „Orientalsk Tæppelager, Aarhus, A/S“, hvis Formaal er at drive Handel hovedsagelig med Tæpper. Selskabet har Hovedkontor i Aarhus; dets Vedtægter er af 10. Februar 1930. Den tegnede Aktiekapital udgjør 100.000 Kr., fordelt i Aktier paa 1000 og 4000 Kr. Aktietegningen er ophørt; Aktiekapitalen er fuldt indbetalt, dets kontant, dels i andre Værdier. Hvert Aktiebeløb paa 1000 Kr. giver 1 Stemme. Aktierne skal lyde paa Navn og skal noteres. Overdragelse af Aktier kan kun ske med Bestyrelsens skriftlige Samtykke. Bekjendtgørelse til Aktionærerne sker ved anbefalet Brev. Selskabets Stiftere er: Prokurist Viggo Bonnis, Præstegaards Allé 18, Representant Johan Gottfred Sotus Emilus Zander, Peter Bangsvej 67, Overretssagfører Ellis Holm Henriques, Strandgade 4, alle af København. Bestyrelse: Navnte: V. Bonnis, J. G. S. E. Zander. Direktion: Direktør Ejner Nielsen, Aarhus. Selskabet tegnes af to Medlemmer af Bestyrelsen i Forening eller af en Direktør i Forening med et Medlem af Bestyrelsen; ved Afhændelse og Pantsætning af fast Ejendom af den samlede Bestyrelse.

Ændringer.

Under 29. Januar 1930 er følgende Ændringer optaget i Aktieselskabs-Registeret:

Register-Nummer 3120: „Aktieselskabet Banken for Nørresundby og Omegn“, af Nørresundby. Medlem af Bankraadet: P. Andersen og Medlem af Direktionen A. Olesen er afgaaet ved Døden. Direktør Andreas Marius Spliid, Nørresundby, er indtraadt i Direktionen.

Register-Nummer 8835: „Nyeboe & Nissen, A/S“, af Frederiksberg. E. T. G. Guildal, V. E. F. J. Meyer er udtraadt af Bestyrelsen.

Register-Nr. 9127: „Carl Schultz Metalvarefabrik, A/S“, af København. Under 21. Januar 1930 er Selskabets Vedtægter ændrede, hvorefter bl. a. Aktiekapitalen er udvidet med 16.000 Kr. Den tegnede Aktiekapital udgjør herefter 25.000 Kr. fuldt indbetalt, fordelt i Aktier paa 100, 500 og 1000 Kr. H. K. Kvistgaard er udtraadt af, og Kaptajn Henning Spir Schoubye, Schonbergsgade 8, København, er indtraadt i Bestyrelsen.

Under 30. Januar:

Register-Nummer 1067: „Ejendomsaktieselskabet Hjem“, af København. Aktiekapitalen er udvidet med 9000 Kr. til 126.000 Kr., heraf er i Henh. til Vedtægternes § 10 udtrukket til Indfrielse Aktier til Beløb 1000 Kr. Den tegnede Aktiekapital udgjør herefter 125.000 Kr. fuldt indbetalt. Aktietegningen er ophørt.

Register-Nummer 2102: „Aktieselskabet Amagerbro“, af København. Medlem af Bestyrelsen: P. P. Gram er afgaaet ved Døden.

Register-Nummer 3322: „Aktieselskabet Hans L. Larsens Fabrikker under Likvidation“, af Frederiksund. Efter Proklama i Statstidende for 24. November, 24. December 1927 og 24. Januar 1928 er Likvidationen sluttet og Selskabet derefter hævet.

Register-Nummer 4494: „Aktieselskabet Fisker & Nielsen“, af Frederiksberg. Under 3. December 1929 er Selskabets Vedtægter ændrede. Aktiekapitalen er udvidet med 800.000 Kr. Den tegnede Aktiekapital udgjør herefter 2.000.000 Kr. fuldt indbetalt.

Register-Nummer 4846: „Aktieselskabet Kjøbenhavns Bryggerier og Malterier, Hafnia“, af København. Under 8. Januar 1930 er Selskabets Vedtægter ændrede, hvorefter bl. a. Aktiekapitalen 450.000 Kr. er nedskrevet med 441.000 Kr. uden Udbetaling til Aktionærerne, samtidig er den udvidet med 491.000 Kr. Den tegnede Aktiekapital udgjør herefter 500.000 Kr. fuldt indbetalt, fordelt i Aktier paa 10 og 1000 Kr. Hvert Aktiebeløb paa 10 Kr. giver 1 Stemme. Medlem af Bestyrelsen: C. Torp er afgaaet

Til venstre ses en side fra Handelsregistret 1889. Under Frederiksborg Amt er der først en anmeldelse af en købmand, der som eneste ansvarlig drev handel i Frederiksværk; dernæst en anmeldelse af den lokale sparekasse i Frederiksværk, inkl. oplysninger om bestyrelsesmedlemmer, vedtægter og hæftelsesforhold. Under Holbæk Amt ses ligeledes først en anmeldelse af en købmandsforretning, og dernæst en tilsvarende af en købmandsenke, der drev forretningen videre efter den afdøde mand. Nederst en anmeldelse af et dampskibsselskab, der var dannet som et aktieselskab, og derfor er der oplysninger om bestyrelsen og aktiekapitalen.

Til højre ses en side fra Aktieselskabsregistret 1930. Hver måned blev først de nye selskaber nævnt og derefter ændringer i bestående selskaber. Blandt de nytilkomne ses her Orientalsk Tæppelager i Aarhus, der blev nyregistreret med A/S-nr. 10.304. Navne på stifterne, bestyrelsen og direktionen blev offentliggjort sammen med oplysningerne om kapitalforholdene. Dernæst følger informationer om ændringer i bestyrelser, vedtægter og kapitalforhold. Her må især bemærkes A/S-nr. 3322, Hans L. Larsens Fabrikker under Likvidation, hvor det ovenfor fremgår, at selskabet er hævet pr. 30. januar 1930. Denne dato – og ikke registreringsnummeret – er derfor vigtig i søgning af arkivalier fra fabrikken (jf. afsnit 4.2).

2.7. Varemærketidende

Genstande, skilte, etiketter og lignende giver ofte anledning til spørgsmål om fabrikanten bag enkelte produkter. Mange af de øvrige kilder, der er nævnt i denne artikel, kan ofte hjælpe. Særligt må dog fremhæves ”Registreringstidende for Varemærker”, der i 2014 blev digitaliseret og dermed er let tilgængelig. Internetadressen er: <https://tidsskrift.dk/index.php/registreringstidende-varemaerker>. De digitaliserede udgaver omfatter årene fra 1880 til 1997.

Den første lov om varemærkebeskyttelse i Danmark blev vedtaget 2. juli 1880, og den trådte i kraft 15. november 1880. Allerede samme år udkom første nummer af ”Registrerings-Tidende for Varemærker”. Den udmærker sig ved løbende at registrere både danske og udenlandske varemærker. Det sker både i form af en illustration af selve varemærket, der f.eks. kan findes på et skilt eller på en etiket, samt ved meddelelser om ihændeoveren og evt. nærmere oplysninger om varemærkets udseende og dets brug. Der er også informationer om fornyelser og udslettelser.

Søgefunktionen er desværre endnu tvivlsom på grund af ukodede dokumenter, men frem til 1987 indledes hver årgang med et register. Da der er tale om pdf-filer, så kan de almindelige søgeværktøjer i dette format anvendes.

Hvem stod bag DSL Royal skocreme i begyndelsen af 1900-tallet? I Varemærketidende ses det at være skomageriet R.E. Egeberg i Vejle. Skærbillede fra den digitale version af Registreringstidende for Varemærker, nr. 8, 1908.

3. Primære virksomhedsarkivalier i danske arkivinstitutter

Med primære virksomhedsarkivalier menes her arkivmateriale fra virksomhederne selv. Omfanget og beskaffenheden af bevarede arkivalier varierer naturligvis efter bedriftens størrelse og karakter. Fra en købmand i en dansk provinsby kan eksempelvis blot være bevaret en enkelt kassebog. Fra en større virksomhed med vidtforgrene aktiviteter kan være bevaret flere hundrede hylde meter.

Arkivserier i større virksomheder kan f.eks. være:

- Mødereferater / forhandlingsprotokoller
- Årsberetninger, rapporter, notater, cirkulærer
- Regnskaber, budgetter, revisionsprotokoller

- Produktionsbøger, købs- og salgsbøger, kundekartoteker etc.
- Korrespondance (ind- og udgående) / (brev)kopibøger
- Ejendomssager, byggesager, personalesager
- Statistik, publikationer, brochurer
- Kort, tegninger, fotos, film og lyd
- Avisudklip / scrapbøger / jubilæumssager
- Sager vedr. filialer etc.

Spørgsmål om virksomheders etableringstidspunkt, bygningerne, ejerforhold, adresseskift, produktion, økonomi og lignende kan naturligvis bedst belyses i omfattende arkiver. I danske arkivinstitutter er der bevaret arkivalier fra alle erhvervssektorer. Der er materiale fra butikker, håndværks- og industrivirksomheder, transportfirmaer, penge-, kredit- og forsikringselskaber, liberale erhverv og meget andet. Her korte introduktioner til de centrale søgebaser.

3.1. Daisy

Arkivdatabasen Daisy, der findes på Statens Arkivers hjemmeside, www.sa.dk (og i ny version på www2.sa.dk), indeholder en registrering af alle de arkivalier, der er afleveret til Statens Arkiver, dvs. Rigsarkivet i København, de oprindelige fire landsarkiver i København, Odense, Aabenraa og Viborg, Dansk Data Arkiv samt Erhvervsarkivet. Fra 1. oktober 2014 hedder de alle sammen Rigsarkivet, evt. med lokalitetsbetegnelse.

Daisy er således den centrale søgeindgang til alle arkivalier i Rigsarkivet. I kraft af oprettelsen af Erhvervsarkivet i 1940'erne er størstedelen af virksomhedsarkiverne indgået her, men alligevel kan der findes et væld af arkivalier fra større og mindre bedrifter i de øvrige af Rigsarkivets lokaliteter, primært i landsarkiverne. Fra et brugersynspunkt er det jo i princippet uden betydning, hvor materialet er opbevaret, dog skal man ved fjernlån og ved opstilling i fjernmagasin påregne en vis ekspeditionstid. Desuden skal adgangsbestemmelserne iagttages. Ved aflevering af privatarkiver er der aftalt forskellige tilgængelighedsregler, og oplysninger om disse vil ofte være indskrevet i notefeltet. Ved søgning i Daisy bemærkes, at trunkering ikke er muligt, så navnet på arkivskaberen skal skrives korrekt.

Mange forespørgsler handler om enkelte fag eller brancher. I Daisy er udviklet en funktion med emnesøgning, hvor det bl.a. er muligt at søge oplysninger om bevarede virksomhedsarkiver indenfor specielle områder. Danmarks Statistiks branchekode med tilhørende betegnelser er gennem mange år anvendt i Erhvervsarkivet, og privatarkiverne – virksomheder, organisationer og foreninger – i de øvrige statslige arkiver er nu blevet tildelt de tilsvarende branchebetegnelser i lidt tillempet form. Betegnelserne er endnu ikke helt på plads. En vejledende oversigt ses i appendiks 1 og vil senere fremgå på Rigsarkivets hjemmeside. Eksempel på emnesøgning (buntmagerier) ses nedenfor.

The screenshot shows the Daisy search interface. At the top, there is a navigation bar with 'Statens Arkiver' and various language options. Below that, there are several menu items like 'Brug arkivet', 'Arkivalieronline', etc. The main search area has a search bar with 'Emne: Buntmagerier' and a 'Søg' button. Below the search bar, it says 'Der blev fundet 10 poster. Side 1 af 1.' and there is a table of results.

Emner	Fra	Til	Arkivskaber	Arkivserie
Buntmagerier	1816		A. C. Bang A/S	vis arkivserier
Buntmagerier	1963		A. C. Bang A/S, Bestyrelsen	vis arkivserier
Buntmagerier	1963		A. C. Bang A/S, Generalforsamlingen	vis arkivserier
Buntmagerier	1889	1928	Carl Fr. C. Hein og Co.	vis arkivserier
Buntmagerier	1850	1880	Carl Frederik Reichardt	vis arkivserier
Buntmagerier	1870	1920	F. W. L. Ahner	vis arkivserier
Buntmagerier	1846	1926	Kjølbye, Jens Højgård	vis arkivserier
Buntmagerier	1880		Niels Søndergaard	vis arkivserier
Buntmagerier	1910	1958	Valdemar Nielsen	vis arkivserier
Buntmagerier	1880	1930	Vilads Jespersen	vis arkivserier

3.2. Danpa

Privatarkiver fra personer, foreninger, organisationer, institutioner, virksomheder, forretninger mv. indsamles og opbevares i Danmark af en lang række kulturinstitutioner, både lokale og landsdækkende. Det sikrer en vidt forgrenet dækning ved indsamlingen, men kan samtidig gøre det vanskeligt for brugerne hurtigt at få et overblik over det eksisterende arkivmateriale og finde frem til den eller de institutioner, der opbevarer det ønskede materiale.

Derfor skabte Privatarkivudvalget, der er oprettet af Kulturministeriet, i 1999 Danmarks Nationale Privatarkivdatabase, DANPA. Den er siden opdateret i flere versioner. Internetadressen er www.danpa.dk. Her findes oplysninger om bevaret privatarkivmateriale i en lang række lokale og landsdækkende arkivinstitutioner. Her kan eksempelvis også findes oplysninger om arkivmateriale i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv og i Det Kongelige Bibliotek.

Danpa rummer også fotografier, lyd, film, kort, tegninger, udklipssamlinger og tryksager. Inden for erhverv kan der søges under emner, men alene i fem overordnede kategorier: 1) Fiskeri og jagt, 2) Handel og kontor, 3) Håndværk, 4) Industri og 5) Landbrug.

Som supplement til søgning i Daisy efter oplysninger om konkrete virksomheder anbefales det også at foretage en søgning i Danpa.

3.3. Arkibas

Stads- og lokalarkiver har siden 1989 anvendt et registreringssystem, der hedder Arkibas. Det er efterfølgende videreudviklet i adskillige versioner. Systemet har primært været anvendt internt i de enkelte arkivinstitutioner som registreringsbase, men flere steder har der været søgemuligheder i systemet fra arkivernes hjemmesider. Medio februar 2015 lancerer Arkibas en ny fælles formidlingsportal, hvor man kan søge på billeder, arkivalier, filmklip og meget mere på tværs af alle lokalarkiver i Danmark. Internetadressen på den nye formidlingsportal er kort og godt: www.arkiv.dk. Denne er således en samlet indgang til alt, der i stads- og lokalarkiverne er registreret i Arkivbas. Formidlingsportalen er ikke testet i skrivende stund, men bliver utvivlsomt en god søgeindgang til virksomhedsarkiver, der er bevarede i lokale arkivinstitutioner.

4. Sekundært arkivmateriale om virksomheder i øvrige arkiver

Med sekundære arkivalier menes her arkivmateriale, som er dannet i andre virksomheder, institutioner og myndigheder end virksomheden selv. Arkivskaberen er altså en anden, men materialet handler om de enkelte virksomheder og er evt. indsendt direkte af virksomhederne selv – f.eks. i form af indberetninger, ansøgninger eller lignende.

Helt enkelt skal man tænke på, at enhver erhvervsdrivende har haft en række relationer til andre. Der har – i lighed med nu – været kunde-, leverandør- og finansforbindelser, koblinger til arbejdsmarkedet (arbejdsgiver- og/eller faglige organisationer, fagforeninger), lovkrav fra myndigheder o.a. Alle bedrifter fra små enkeltmandsvirksomheder til store fabrikker har derfor sat sig af spor rundt omkring og dermed i andre arkiver. Omfanget afhænger naturligvis af bedriftens karakter og omfang.

Virksomheden har haft en fysisk lokalitet. De centrale kilder til bygningshistoriske undersøgelser kan derfor også anvendes i virksomhedshistorie. Først og fremmest gælder det kommunale byggesagsarkiver, der findes i de kommunale forvaltninger. Betegnelserne er forskellige, og må undersøges lokalt. Det bemærkes, at mange byggesagsarkiver i disse år bliver

digitaliserede. I Aarhus findes mange sager således direkte på kommunens hjemmeside (<http://byggesager.aarhuskommune.dk>). Over tredive kommuner har valgt at stille deres digitaliserede byggesager til rådighed via firmaet Dansk Skanning A/S, der driver internetsiden www.weblager.dk. Evt. må man forhøre sig hos den relevante kommune. Bygningshistorisk materiale findes er f.eks. også i brandforsikringsarkiver og i kreditforeningsarkiver (se nedenfor).

Den enkelte bedrifts økonomiske forhold kan evt. søges belyst gennem bank- og sparekassearkiver. Her anvendes igen emneordssøgningen i Daisy – se emneord i appendiks 1 under Bank- og finansieringsvirksomhed.

4.1. Borgerskab, næringsbreve og handelsregistre i landsarkiverne m.m.

Med Næringsloven i 1857, der trådte i kraft i 1862, havde enhver dansk statsborger ret til at drive håndværks-, handels- eller fabriksvirksomhed. De gamle håndværker- og købmandslav i købstæderne mistede derved deres betydning. Efter 1862 krævedes det dog fortsat, at der blev løst næringsadkomst, i byerne kaldet borgerskab og på landet kaldet næringsbevis – i langt de fleste tilfælde, nemlig for de såkaldt bundne næringer.⁶ I mange virksomhedsarkiver, såvel store som små, er borgerskabsbreve og næringsbeviser da også bevaret som et helt fundamentalt dokument i lighed med en persons dåbsbevis.

Afskrifter af næringsadkomster er tillige bevaret i de offentlige arkiver. I byerne blev disse indført i særlige protokoller under lidt skiftende navne, typisk kaldet næringsprotokoller eller borgerskabsprotokoller, men i en række byer også benævnt magistratsprotokoller eller rådstueprotokoller. Som arkivskaber skal typisk søges på det pågældende bynavn samt betegnelser som rådstue, kommune, magistrat, byfoged og lignende. På landet hørte udstedelsen af næringsbeviser under retsbetjenten. Ved retsplejereformen i 1919 overgik udstedelsen til politimesteren. I mange tilfælde vil der være bilag til næringsprotokollerne, altså især ansøgninger om næringsadkomst, og heri kan man være heldig at finde ansøgninger med omtale af mange personlige forhold.

I 1931 afskaffedes formelt betegnelsen borgerskabsbreve, og der indførtes en ensartet praksis med udstedelse af næringsbreve udstedt af politimesteren, i København dog fortsat af Magistraten.

Der forefindes en lang række navneregistre som gode hjælpemidler på landsarkivernes læsesale, og i Erhvervsarkivet findes ca. 30 kartoteksæsker med topografisk ordnede optegnelser over borgerskaber.

Københavns Stadsarkiv har på sin website en specialside om ”Borgerskab og næring 1685-1974”, hvor der findes en række nyttige oplysninger om Magistratens arkivalier om emnet.

Tilsvarende findes i landsarkiverne råmaterialet til handelsregistrene, jf. ovenfor, men stikprøver har vist, at der generelt ikke er tale om yderligere oplysninger i forhold til de trykte handelsregistre.

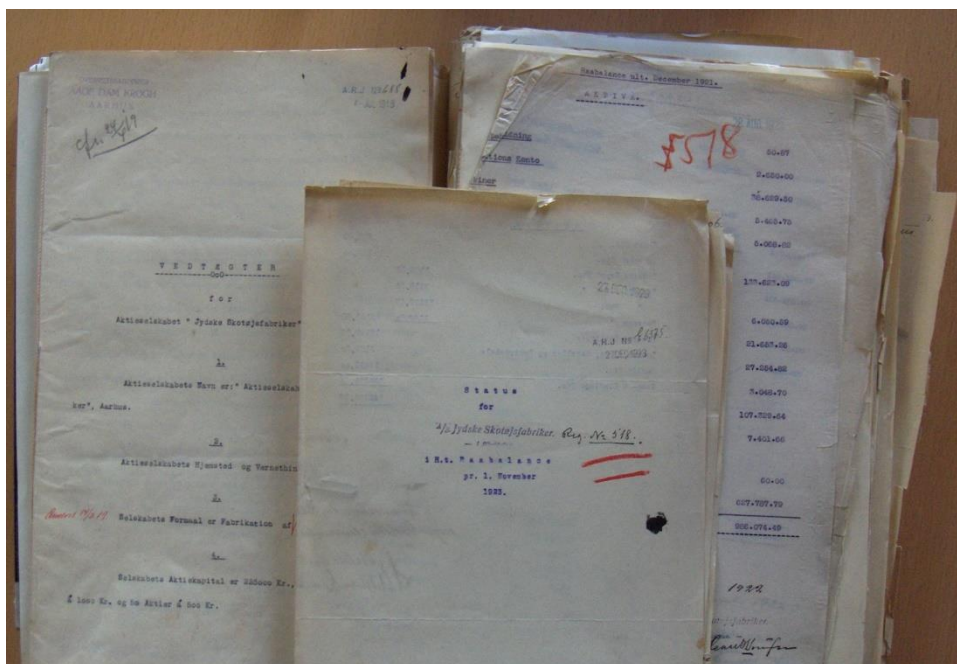
4.2. Aktieselskabsregistrets arkiv i Rigsarkivet

I forlængelse af det trykte Registreringstidende for Aktieselskaber (se 2.6) er det vigtigt at bemærke, at der i Rigsarkivet findes et ganske omfattende arkiv fra Aktieselskabsregistret. Alle aktieselskaber skulle ifølge aktieselskabsloven ikke blot indsende meddelelser om oprettelser, men løbende oplyse ændringerne i selskabets ledelse, kapital m.m. Oplysningerne var naturligvis baggrund for de nævnte meddelelser i Registreringstidende, men dertil skulle de årlige regnskaber

også indsendes. I materialet kan også findes virksomhedsinterne oplysninger om ledelse m.m., f.eks. afskrifter fra forhandlingsprotokoller.

De væsentligste arkivserier er:

- Aktieselskabers driftsregnskaber 1918-1972, 1737 æsker henlagt efter A/S-nr.
- Sager angående hævede selskaber 1918-1988, 7084 æsker henlagt efter hævelsesdato.
- Hævede selskaber 1975-1992, 3333 æsker henlagt efter hævelsesdato (også ApS)

Dokumenter vedr. Jydske Skotøjsfabrik A/S i Aktieselskabsregistrets sager angående hævede selskaber 1918-1988. A/S-nr. 518, hævet 12. januar 1924.

4.3. Dansk Tarifforening/SKAFOR

Et efterhånden mere og mere benyttet materiale er de såkaldte inspektionsberetninger i Dansk Tarifforenings arkiv. Der er tale om fremragende beskrivelser af de enkelte bedrifter med tilhørende tegninger over bygninger m.m., jf. nærmere omtale nedenfor.

I 1800-tallets sidste halvdel var forsikringsbranchen i en rivende udvikling, bl.a. med et væld af udenlandske forsikringsselskaber med repræsentationer i Danmark. Der opstod efterhånden i branchen et behov for at få skabt nogle forpligtende aftaler om vurderinger, præmiestørrelser m.m. Efter flere års tilløb blev Dansk Tarifforening i 1896 stiftet som den første af forsikringsbranchens særlige tarifforeninger. Efter lidt begyndervanskeligheder kom foreningen i de første år af 1900-tallet i god gænge. Dansk Tarifforening var en brancheforening for brandforsikringsselskaberne, og den havde netop til formål at sikre ensartede vurderinger m.m. af forsikrede bygninger, i begyndelsen af større erhvervsbygninger som fabrikker, værksteder, pakhuse og lignende, senere med et lidt bredere område.

I 1977 skiftede foreningen navn til Dansk Brandforsikringsforening, og efter nogle fusioner i 1979 kom den til at hedde Skadesforsikringsforeningen, SKAFOR. Efter endnu en fusion i 1982 kom foreningen til at hedde Dansk Forening for Skadesforsikring, kortvarigt kaldt DANFOR, men herefter atter SKAFOR. Den ophørte i 1998. Eventuel dispensation til brug af arkivet søges i dag hos brancheforeningen Forsikring & Pension, jf. nedenfor.

Det centrale led i arkivdannelsen i Dansk Tarifforening er som nævnt inspektionsberetningerne. Tarifforeningens inspektører rykkede med års mellemrum ud til de enkelte bedrifter og vurderede bygningernes indretning med det formål, at forsikringsselskabet kunne fastsætte en korrekt forsikringspræmie. Disse indberetninger er væsentlige kilder med mangfoldige oplysninger om de enkelte fabrikker, værksteder m.m., herunder maskiner, råvarer, antal ansatte, produktionsmåder m.m.,

Arkivserien inspektionsberetninger fylder 1.145 arkivæsker og rummer oplysninger om cirka 30.000 virksomheder over hele landet. Hver virksomhed har i udgangspunkt et unikt nummer, der ikke er forandret i tidens løb. Der er foretaget nogle, men ikke mange, kassationer i tidens løb vedrørende ophørte virksomheder/nedrevne industribygninger, men som helhed er materialet rimelig komplet. Der er udarbejdet en liste over manglende inspektionsberetninger.

I tidens løb er registrene ajourført, så de findes med forskellige intervaller. Udgangspunktet er bynavn – både større og mindre byer – og derefter gade- eller vejnavn og -nummer, i de ældste registre dog også efter virksomhedsnavn (se illustration).

Inspektionsberetningerne har en rimelig fast struktur. På en tegning over bedriften er hver bygning m.m. anført med et stort litra begyndende med A og i tilfælde af flere etager benævnt A-1, A-2, A-3 etc. Disse henviser til beskrivelsen i den ledsagende beretning. Beskrivelsen her afhænger naturligvis af bedriftens karakter. Her er et eksempel fra et større fabrikskompleks i 1919:

- A. Butik, lager og beboelse
- B. Olie- og koloniallager
- C. Butik og beboelse
- D. Billedskæveri og beboelse
- E. Møbelfabrik og lager
- F. Møbelfabrik og drejeri
- G. Trappetårn
- H. Tørrestue
- J. Kedelhus
- K. Dampskorsten
- L. Stald

- M. Maskin- og malerværksted
- N. Retirader
- O. Åbent halvtag
- P. Vognskur

Antallet af litra afhænger således af antallet af bygninger på grunden. I den tilhørende beskrivelse nævnes brugeren af de respektive dele (altså også lejere), bygningens beskaffenhed og indhold nøje noteret, og som nævnt, hvor det er tilfældet, udspecificeret på etager og derefter igen rum efter rum. Beskaffenheder omtales f.eks. som grundmur, tegltag, betongulv, pudsede lofter etc. Indholdet omtales f.eks. som snedkerværksted med 12 høvlebænke, 2 dampopvarmede limovne, 1 båndsav, 3 liter slibeolie, 3 sække lim.

Efter bygningsgennemgangen følger så en række uddybende beskrivelser:

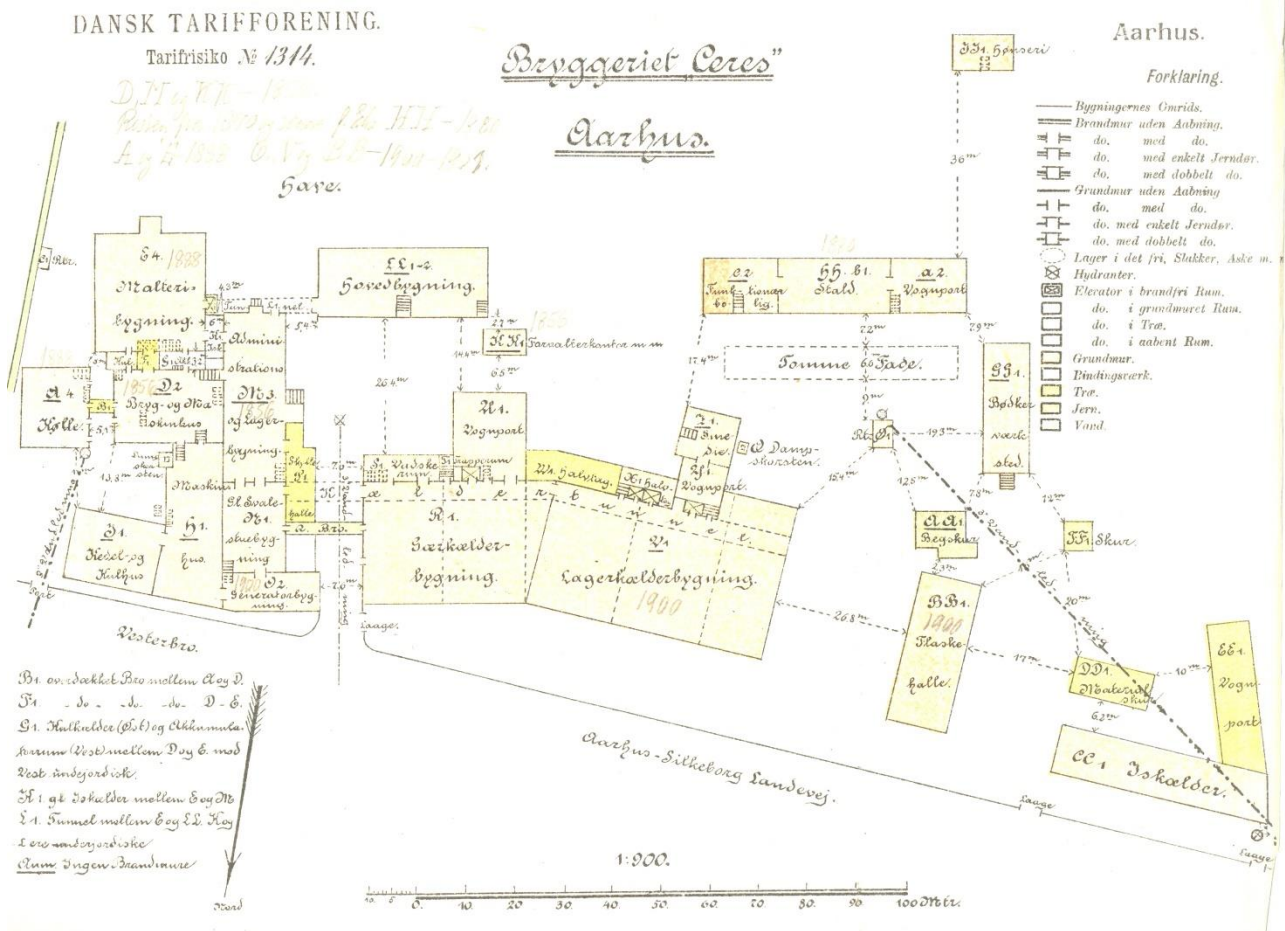
- Ejendomsforhold
- Bygningsbeskaffenhed
- Drivkraft
- Bedrift
- Træbearbejdning
- Benyttelse af mineralolier og brandfarlige væsker
- Tørring
- Opvarmning
- Belysning
- Behandling af affald og pudsemateriale
- Tobaksrygning, natarbejde og nattevagt
- Tidligere brande, slukningsmidler
- Skøn, risikoinddeling, naboskab

Under disse afsnit gives mange detaljerede oplysninger om de enkelte forhold i virksomheden. Under bedrift eksempelvis vedrørende antal ansatte.

Erhvervsarkivet behandler ansøgninger om adgang. Ved brug af inspektionsberetningerne skal ansøgningen være vedlagt en skriftlig tilladelse fra den eller de nuværende grundejere. Ansøgere, der ikke kan fremskaffe den fornødne skriftlige tilladelse, skal henvende sig til Forsikring og Pension, som meddeler Erhvervsarkivet, hvorvidt ansøgningen kan behandles uden skriftlig tilladelse fra nuværende grundejere.

57	
Helsingør.	
Stengade 26	5265
37 og Søstræde	4287
35 og Bjerggade 1	4336
61, 71, 81, 82, 83, 84, 85	3731
Strandgade 93 og 94	4560
C. Stürup & Cos Trælshandel m. m., Munkegade 1	1430
Søndre Strandvej 4 og Kongevej 3	5392
C. Wiibros Bryggeri m. fl., Hestemøllestræde 12 og Sophiegade	1162
Herlev.	
Dansk Præservesfabrik - Amas., Enggaarden 4685	
Herning.	
Bethaniagade 24 og Nørpølens Allé 37	5525
Bredgade 1 og Søndergade	5156
18 og Skolegade	5228
Brdr. Bøggild, Smedegade 28 og Sølvgade	4972
Gregersens Hotel m. fl., Fønnesbechsgade 22	24
og Jernbanegade	5321
Sander Hansens Trælshandel m. fl., Fredensgade (Mosevej) 4, Dalgasallé, Vestergade 1 og Lykkesvej	4012
A/S - Herning Trælshandel, Østergade 13	1279
Lyngmølsfabrikken «Jutlandia»	4649
N. Jørgensen & Sønner, Søndergade 29, Sølvgade og Smedegade	5157
Brdr. Lunds Uldspinderi, Vestergade 18 og 39	1891
Skolegade 75 og H. C. Østervedvej	5230
S. Truelsens & Sønns Uldvarefabrik m. fl., Bredgade 43	1224
Østergade 7	4342

Eksempel på opslag i registret for provinsbyer 1927. Registerne kræver ikke adgangstilladelse.

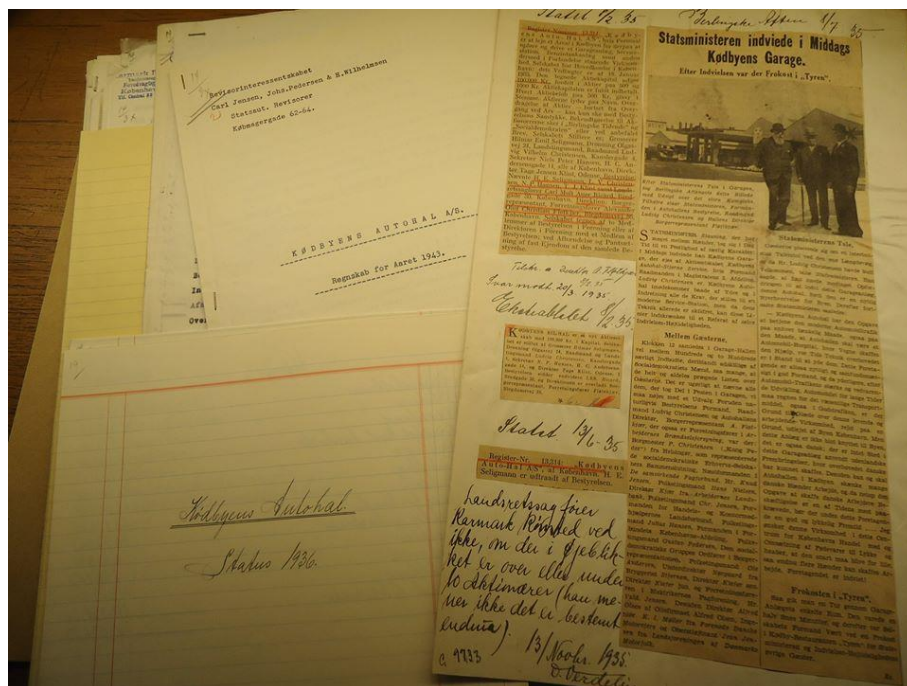

Kort over bryggeriet Ceres' mange bygninger i 1920'erne. I Dansk Tarifforenings arkiv findes i inspektionsberetningerne udførlige beskrivelser af de enkelte bygninger og deres anvendelse. Gengivet efter bogen "Industriminder i det gamle Århus" (2010).

4.4. Baggrundsmateriale til Greens Fonds og Aktier

Forlaget Børsen har i 1970 afleveret det materiale, der dannede grundlag for udarbejdelsen af de enkelte udgaver af Greens Fonds og Aktier. Det vedrører dog næsten udelukkende ophørte og fusionerede virksomheder. Arkivet, der i alt fylder omkring 85 æsker, dækker perioden 1883 til 1970 med hovedvægten på de første fem årtier af 1900-tallet. I det afleverede finder man almindeligvis vedtægter og regnskaber, avisudklip vedrørende f.eks. generalforsamlinger og aktieudstedelse, korrektur på de enkelte årgange samt korrespondance med selskaberne. Ordningarbejdet er gennemført, så materialet er opstillet efter samme princip, som Greens er opbygget, dvs. først banker, trafikelskaber og fonds, derefter industri- og handelselskaber.⁷

I Daisy er størstedelen af de mange virksomheder nævnt ved navn under arkivserien Grundmateriale til "Greens Danske Fonds og Aktier". Det er således let at se, hvilke virksomheder, der findes supplerende materiale om.

I grundmaterialet til Greens Danske Fonds og Aktier i Erhvervsarkivet findes der et væld af uddybende materiale om enkelte selskaber; vedtægter, regnskaber, avisudklip etc. Her fra Købbyens Autohal i 1930'erne og 1940'erne, inkl. avisomtaler bl.a. fra indvielsen i 1935 med statsminister Stauning i spidsen.

4.5. Købmandstandens Oplysningsbureau

En upågtet kilde til næringsdrivendes forhold i almindelighed er de såkaldte oplysningssager i Købmandstandens Oplysningsbureaus arkiv. Det skal her straks bemærkes, at der med købmandsstanden sigtes til foretagendet, mens oplysningerne vedrører stort set alle typer af næringsdrivende, dvs. handlende, håndværkere, fabrikanter m.fl. Arkivserien består af 2.195 æsker med typisk 4-5 bind oplysningsbøger i hver æske, altså op mod i alt 10.000 bind. Spændvidden er angivet til årene fra 1890 til 1984. Ideelt set kan der være materiale tilbage til 1870, jf. historikken nedenfor. Stikprøver viser dog en hovedvægt af sager fra 1920'erne og frem. Dette har stor betydning på grund af de tilgængelighedsregler, der blev aftalt ved afleveringerne i 1980'erne. Mens arkivet i almindelighed har en såkaldt "rullende" adgangsklausul på 50 år, gælder for kreditsagerne en adgangsklausul på 80 år. Det betyder således, at alene materiale tidligere end 1935 er umiddelbart tilgængeligt, og at brug af nyere materiale kræver en særlig tilladelse fra Købmandstandens Oplysningsbureau, jf. nedenfor. Da materialet vedrørende de enkelte næringsdrivende i ganske mange tilfælde omhandler oplysninger både før og efter 80 års-grænsen vil en tilladelse oftest være fornøden.

Baggrunden for det omfattende materiale skal søges i oplysningsbureauets historie. I 1870 begyndte cand.phil. Frederik Wolff, der tillige drev et patent- og oversættelsesbureau, at indsamle materiale til bedømmelse af forretningsdrivendes soliditet. Oplysninger solgte han videre til interesserede grossister, der var trætte af misligholdte fordringer. Hans forretning blev i 1888 solgt til ingeniør P. Hoffman-Bang, som i 1894 udskilte oplysningsafdelingen, der blev overtaget af en medarbejder, Louis H. Poulsen. Sammen med P.V. Fournais, der hidtil havde været assistent i Privatbanken, dannede de firmaet P.V. Fournais & Co. Fra 1896 til 1899 var Fournais eneindehaver, men i 1899 blev firmaet omdannet til et aktieselskab, der dog gik konkurs i 1902.

Udviklingen i handelsformerne, herunder forbedrede transportmuligheder, betød, at de tider, hvor køber og sælger kendte hinanden, var forbi. Et solidt kreditoplysningsbureau savnedes derfor stærkt. På initiativ af Foreningen af Københavnske Manufaktur-Grossister, Foreningen af Kolonial-

Grossister i København, Foreningen af Grosserere i Jern- og Metalbranchen, Dansk Papirhandlerforening, Vinhandlerforeningen for Danmark m.fl. dannedes da i 1903 Købmandstandens Oplysningsbureau. Gennem aktietegning stod en halv snes af landets største banker bag foretagendet, der vel at mærke blev skabt på basis af arkivet fra A/S P.V. Fournais & Co.

Købmandstandens Oplysningsbureau voksede ganske hurtigt, og i 1909 flyttedes det til store og moderne lokaler på Gl. Mønt 2-4 i København. I 1950 var der alene på hovedkontoret omkring 165 funktionærer. I dag er virksomheden en del af den globale koncern Experian.

I sagens natur blev arkivet med indsamlede oplysninger det solide midtpunkt for bureauets virksomhed. Mange ansatte indsamlede og registrerede alverdens oplysninger om næringsdrivende. Oplysninger om næringsbeviser, tinglysninger, ægtepagter, stævninger, domme, eksekutioner og avisudklip blev alt sammen pænt systematiseret. Dertil udsendtes spørgeskemaer i massevis (i 1928 nævnes udsendelse af ca. 30-40.000 skemaer årligt) til ”faste Korrespondenter og Tillidsmænd, som Bureauet har til Raadighed paa snart sagt hver en Plads i Landet”, og disse blev også tilskrevet ved forespørgsler, nyetableringer etc. Hertil kom en række ”rejsende Sekretærer”, der flere gange årligt rejste omkring i hele landet og indsamlede oplysninger. Og det var ikke blot enkelte basale økonomiske oplysninger, men helt personlige oplysninger, der blev indsamlet. I 1928 skrev bureauet om kravene til vurderingsmændene:⁸

Den, der (...) skal bedømme en Mands eller et Firmas Soliditet med Henblik paa Kreditgivning, maa tage i Betragtning ikke blot, hvad en Mand ejer, men ogsaa, hvorledes hans egen Kapital staar i Forhold til den Kapital, Forretningen kræver; han maa tage Hensyn til Mandens personlige Egenskaber, hans Dygtighed, hans Levevis, kort sagt alt, hvad der angaar hans Virksomhed.

Eksempelvis kan der findes oplysninger om etableringen, tidligere beskæftigelser, bopælsforhold, ægteskab, almindeligt omdømme, leveforhold og meget andet – samt til afslutning en kreditvurdering. Om en skomager hedder det f.eks. i 1932, at han er 30 år, gift, bor til leje hos faderen, tidligere havde været skomagervend, men for nogle år siden etablerede sig som skomager, dog uden forretning, men alene med reparationsværksted. ”Omtales som en ordentlig, paapassende Mand, der lever økonomisk, men arbejder under smaa Forhold og ejer Intet. Kreditforbindelse maa blive en Tillidssag”, lyder den samlede konklusion.

Materialet er som nævnt ganske omfattende, og det har været meget større. Der er nemlig foretaget kassationer efter geografiske kriterier. Materialet er bevaret fra nedenstående byer og lokaliteter.

Askø, Brædstrup, Brønderslev, Esbjerg, Fanø, Fejø, Femø, Fredericia, Frederikshavn, Grønland, Gråsten, Haderslev, Hjørring, Hørsholm, Jyderup, Kalundborg, Kerteminde, København, Marstal, Middelfart, Nakskov, Nykøbing F., Næstved, Odense, Ringe, Rødby, Rønne, Sakskøbing, Samsø, Aabenraa, Aalborg og Aarhus.

Hertil kommer en række andre byer, men disse er ikke systematisk bevarede, og synes alene at være ”rester” i tilknytning til ovennævnte. Se nærmere registreringen i Daisy.

Materialet er efter stednavn registreret efter efternavn/fornavn/fornavnsbogstav eller virksomhedsnavn.

4.6. Kreditforeningsarkiver

I 1850 vedtog Rigsdagen en lov om kreditforeninger, og i det følgende halve århundrede blev der etableret en halv snes kreditforeninger, der dækkede hele landet. De var opdelt efter geografiske og erhvervsmæssige kriterier, dvs. primært efter hovedlandsdelene (Jylland, Fyn og Østifterne) og efter landejendomme og byejeendomme. Efter 1895 blev kreditforeningerne suppleret med hypotekforeninger, der ydede 2. prioritetslån især i de større byer. Efter nye love i 1970 og i 1989 undergik branchen en lang række fusioner, hvorved realkreditmarkedet blev begrænset til nogle få store kreditinstitutioner.

Erhvervsarkivet har modtaget meget store mængder af materiale fra en lang række af de tidligere regionale kreditforeninger. Det er især lånesagerne i de enkelte arkiver, der er interessante som kilder til virksomhedshistorie. Erfaringsmæssigt er lånesagerne fortrinlige kilder til belysning af butikker, værksteder og mindre industrivirksomheder. Mange mindre erhvervsdrivende havde brug for kontante driftsmidler i form af et kreditforeningslån i bygningerne. En vurderingsmand gennemgik da hele ejendommen grundigt med optegnelser af beliggenhed, indretningen og benyttelse, evt. etage for etage, den vedligeholdelsesmæssige tilstand, evt. opførelsestidspunkt og byggematerialernes beskaffenhed, adgangsforhold, de tekniske installationer og meget andet. Bygningens ejer og evt. lejere er noteret tillige med lejeindtægterne og mulighederne for genudlejning. På det grundlag fastsattes ejendommens samlede vurdering, af hvilken kreditforeningen kunne yde et lån på op til 60 %. I slutningen af 1800-tallet var dette ikke længere nok til at finansiere nybyggeri, og det var baggrunden for hypotekforeningernes fremvækst. Disses långivning kunne supplere kreditforeningernes lån med 2. prioritetslån, men vurderingerne byggede tit og ofte på vurderingsrapporterne fra kreditforeningerne.⁹

En særlig vejledningspjece, "*Kreditforeningsarkiver. Hvad finder du i lånesager og vurderingsrapporter*", er udgivet af Erhvervsarkivet og kan downloades på Statens Arkivers website. Heri findes også oversigt over fusioner og adgangsbetingelser til materialet; typisk er det 50 år. Under emnesøgning i Daisy findes kreditforeningerne under emneordet "Kredit- og låneforeninger".

Eksempler på brug af kreditforeningsarkiver i virksomhedshistoriske undersøgelser ses i bogen "Industriminder i det gamle Århus" (af Kenn Tarbensen og Kristian Buhl Thomsen, 2010).

4.7. Organisationsarkiver

Ingen erhvervsvirksomhed har eksisteret i et vakuum. De enkelte bedrifter har været en del af det omgivende samfund – lokalt, nationalt eller internationalt – og i forhold til markedet, til myndighederne, til branchen i øvrigt, herunder de faglige organisationer. Netop erhvervsorganisationerne blev fra slutningen af 1800-tallet og op gennem hele 1900-tallet særdeles betydende bindeled mellem virksomheder og statsmagt. I mange bedriftshistoriske studier kan der være gode grunde til at undersøge arkiverne fra den eller de brancheorganisationer, som virksomheden formentlig var medlem af. Muligvis begrænser oplysningerne sig til helt basale informationer om medlemskab, men disse kan erfaringsmæssigt også vise sig interessante, bl.a. for at afdække bedriftens virkeår. Søges eksempelvis viden om en isenkræmmer i København i mellemkrigsårene, kan man let tjekke medlemslisterne i arkivet fra Isenkræmmerforeningen i København, evt. også i den landsdækkende organisation Danmarks Isenkræmmerforening (skiftende navne). I mange brancheforeninger vil der tillige være medlemssager – evt. "skjult" i rækken af journalsager, korrespondancesager, eller hvorledes organisationens sager nu ellers blev benævnt. Materialet i sådanne medlemssager er i sagens natur meget forskelligt. Der kan

eksempelvis være tale om, at virksomheden har søgt rådgivning i særlig situationer, hvorved vi får oplysninger om driftsforhold.

Der har været erhvervsorganisationer inden for stort set alle brancher og fag, og bevaringsprocenten er høj. Også disse kan søges ved hjælp af emnesøgningen i Daisy. I appendiks 2 findes en oversigt over de relevante emneord.

Seniorforsker Jørgen Fink publicerede i 1995 i nærværende årbog den omfattende artikel, ”*Erhvervsorganisationerne. En introduktion til organisationsarkiverne i Erhvervsarkivet*” (s.104-219), og den er en fremragende indføring i emnet. Her findes både grundlæggende oplysninger om organisationsdannelsen indenfor de enkelte erhvervssektorer og uddybende beskrivelser af en lang række af de centrale erhvervsorganisationer og deres arkiver. Artiklen er lang og for at lette brugen af den, gives her en oversigt:

Generelle organisationer (s.126-130)

Dansk Arbejdsgiverforening (s.126-130)

Landbrugets organisationer (s.130-149)

Generelt (s.130-136)

Det kongelige danske Landhusholdningsselskab (s.136-138)

Andelsudvalget (s.139)

Landbrugsrådet (s.139-142)

Foreningen af jyske Landboforeninger (s.142-143)

De samvirkende danske Husmandsforeninger (s.143-144)

Almindelig dansk Gartnerforening (s.145-146)

Det danske Hedeselskab (s.146-149)

Fiskeriets organisationer (s.149-151)

Generelt (s.149-150)

Dansk Fiskeriforening (s.150-151)

Industrien og håndværkets organisationer (s.151-176)

Generelt (s.151-159)

Industriforeningen i København (s.159-161)

Håndværkerforeningen i København (s.161-163)

Århus Rebslagerlaug (s.163)

Centralforeningen for Murer- og Tømrermestre i Jylland og Østifterne (s.163-165)

Håndværksrådet (s.165-167)

Industrirådet (s.167-169)

Industrifagene (s.169-171)

Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Jern- og Metalindustrien i Danmark (s.172-174)

Textilfabrikantforeningen (s.174-176)

Handelens organisationer (s.176-198)

Generelt (s.176-179)

Engroshandelens organisationer generelt (s.179-181)

Detailhandelens organisationer generelt (s.181-184)

Komiteen til Handelens Tarv (s.184)

Grosserer-Societetet (s.185-188)

Provinshandelskammeret (s.188-189)

Foreningen af Dagligvaregrossister (s.190-191)

Danske Korn- og Foderstofimportørers Fællesorganisation (s.191-192)

Sammenslutningen af Havne- og Købmandsorganisationer (s.192-193)

De danske Handelsforeningers Fællesorganisation (s.194-196)

De samvirkende Købmandsforeninger i Danmark (s.196-198)

Organisationerne i transporterhvervene (s.198-210)

Søtransport generelt (s.198-200)

Danmarks Rederiforening (s.200-201)

Landtransport generelt (s.201-202)
Godsbefordring generelt (s.202-206)
Personbefordring generelt (s.206-209)
Forende Danske Motorejere, FDM (s.209-210)

Finanssektorens organisationer (s.210-218)

Pengeinstitutter generelt (s.210-212)
Realkreditinstitutter generelt (s.212-213)
Forsikringsselskaber generelt (s.213-216)
Danmarks Sparekasseforening (s.216-217)
Assurandør-Societetet (s.217-218)

Andre erhvervsorganisationer (s.218-219)

Generelt (s.218-219)
Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse, LAB (s.219)

5. Sekundært arkivmateriale i særlige situationer

Når der indtræffer særlige situationer af den eller anden art, afsættes ofte en mængde arkivalske spor, typisk en journalsag med skrivelser, rapporter og lignende, der ikke blot belyser de specielle forhold, der er direkte årsag til sagen, men oftest også rummer informationer om de mere *sædvanlige* forhold, der er gået forud. Eksempelvis vil der i forbindelse med retssager i et eller andet omfang typisk være oplyst noget om baggrunden for den anklagedes forhold inden den påståede forbrydelse, måske også om eventuelle vidners baggrund, herunder disses forhold til den anklagede. Slægtsforskere kender princippet: En forfader har søgt fattighjælp, begået en forbrydelse, fået en belønningsmedalje, søgt skilsmisse, begået selvmord eller noget helt andet, der afveg fra det sædvanlige, hvorfor det – modsat mange andre slægtninge, der har levet et mere almindeligt ”kedeligt” liv – er muligt at finde ganske mange oplysninger om ham.

Samme tilgang vedrørende særlige situationer kan ofte med fordel også anvendes i erhvervshistorisk forskning. Virksomhedsejeren søgte måske medlemskab af en organisation, blev udnævnt til konsul, fik tildelt en orden, deltog med sine produkter i udstillinger, søgte patenter eller varemærkebeskyttelse, blev rodet ind i retssager som anklaget, som sagsøger eller som vidne, gik konkurs, søgte særlige lån eller bevillinger, osv. Stort set enhver særlig situation vil have aflejret arkivalske spor, og netop ikke kun om den specielle begivenhed, men ofte med baggrundsplysninger om virksomhedsejeren og hans bedrift i almindelighed.

I sagens natur kan ikke her omtales alle tænkelige særlige situationer; blot bemærkes det forhold, at det kan betale sig at holde øje med begivenheder, der på forskellig vis kan have sat sig spor i arkiverne, og herefter i Daisy m.m. søge efter bevarede arkivalier. I det følgende skal blot omtales nogle få eksempler på situationsbestemte arkivalietyper.

5.1. Udstillingers arkiver

I løbet af 1800-tallet vandt udstillinger inden for næringslivet indpas. På et væld af lokale, regionale og efterhånden også nationale udstillinger præsenterede håndværkere og industrifolk deres produkter. Det giver gode muligheder for at få nærmere oplysninger om de pågældendes produktion og bedrift på udstillingstidspunktet. Der er skrevet en del om udstillingerne, men der savnes en oversigt over disse, og det gælder så meget desto mere fraværet af en systematisk gennemgang af mulighederne for at udnytte bevaret materiale til virksomhedshistoriske studier på bedriftsniveau.

Oplysninger om bevaret arkivmateriale kan findes i arkivdatabaserne nævnt ovenfor, evt. også ved hjælp af litteratur, artikler m.m.

Særligt interessant er Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling, der blev afholdt i København i 1888. Stort set alt, der kunne krybe og gå inden for håndværk, industri og kunsthåndværk var repræsenteret ved udstillingen. Fra små landsbysmede, der forfærdigede hestesko, til store industrielle foretagender, der fremstillede dampmaskiner. Det var håndværkets gamle traditioner i kappestrid med industriel stordrift, men med mange nuancer, der samlet stod som kulminationen på datidens formåen, ja, som en verdensudstilling for hele Norden.

Udstillerne i 1888-udstillingen var inddelt i en række grupper med underinddelinger. Samlet set var der repræsentanter fra følgende erhvervsgrupper: Industri (maskiner, redskaber og transportmidler), husflid, hygiejne og undervisningsvæsen; landbrug, havebrug, skovbrug og fiskeri; de ”skønne kunster” malerkunsten, billedhuggerkunsten og bygningskunst. Der er yderligere undergrupperinger, der kan studeres i de trykte kataloger. Disse er tilgængelige på Erhvervsarkivets læsesal og fungerer som et første oplysningsværktøj, nemlig om de søgte bedrifter overhovedet var repræsenterede. Over 6.000 udstillere deltog.

Er det tilfældet – og det er det også for mange mindre bedrifters vedkommende – så er næste umiddelbare trin de såkaldte oplysningsskemaer. De er nemlig interessante vedrørende selve virksomhedsbedriften, etablering, antal ansatte m.m. Oplysningsskemaerne til 1888-udstillingen indeholder således følgende rubrikker, og for det meste svar på samme:

Udstillerens navn eller firmanavn/indehaver.

Virksomhedens etableringsår, grundlæggerens navn og tidspunkt for nuværende indehavers indtræden.

Virksomhedens art, særlige specialiteter, evt. produktionens størrelse.

Evt. kunstnerisk assistance.

Evt. dampkraft, gasmaskine el.lign. Drivkraftens størrelse.

Evt. eksport, til hvilke lande, i hvilket omfang. Evt. filialer.

Navne på medarbejdere, der i særlig grad har gjort sig fortjent ved fremstilling af det udstillede.

Andre oplysninger, fx patenter, belønninger ved tidligere udstillinger, særlige lejligheder til fremstilling af det udstillede.

Antal arbejdere fordelt på kontorpersonale, voksne arbejdere, ungarbejdere (14-18 år), børnearbejdere (10-14 år), alle fordelt på køn.

Summarisk fortegnelse over de udstillede genstande.

En nærmere introduktion til 1888-udstillingen er for tiden under udarbejdelse ved Erhvervsarkivet. Vedrørende øvrige udstillinger, herunder specifikke brancheudstillinger (fx landbrugsudstillinger, håndværkerudstillinger, automobiludstillinger etc.), henvises som nævnt til litteratur og arkivdatabaserne, herunder især materiale fra erhvervsorganisationerne, der typisk har været involveret som arrangører.

5.2. Virksomheder under Besættelsen 1940-1945

Den tyske besættelse af Danmark 1940-1945 – og de første efterkrigsår – betød for erhvervslivet en lang række nye rammevilkår. Stort set alt fra produktion til salg blev reguleret i detaljer gennem hundredvis af love, bekendtgørelser, cirkulærer m.m. Råvaretildeling, importrestriktioner, maksimalpriser, valutarestriktioner, rationering og meget andet blev forhold, der måtte respekteres. I forbindelse hermed har regulering, kontrolforanstaltninger og evt. tiltaler og domfældelser for overtrædelser sat sig et væld af spor i arkiverne. Derfor er der også mange muligheder for at få indblik i de enkelte firmaers virksomhed i perioden.

Det gælder naturligvis især forretningsfolk, der overtrådte de mange reguleringer og eksempelvis blev dømt til tilbagebetaling af ulovlige fortjenester. Det gælder også egentlige værnemagersager, men dertil også en lang række mindre domme i efterkrigsårene, bl.a. i forbindelse med pengeombytningen. Her skal også bemærkes, at der efter krigen inden for erhvervsorganisationerne i mange tilfælde nedsattes æresretter til undersøgelse af medlemmernes forhold – evt. med eksklusion til følge. Studier i medlemslister afslører også ofte eksklusioner, bl.a. i mindre foreninger som lokale handelsstandsforeninger. Inden for grossisthandelen kan eksempelvis fremhæves materialet i Grosserer-Societetets æresret, kaldet ”Udvalg til Undersøgelse af Societetsmedlemmers Forhold under den tyske Besættelse”, hvor der foruden forhandlingsprotokollen også er bevaret sagsakter. Mange grossist- og detailhandlers forhold kan desuden studeres i Det Tyske Handelskammers arkiv (i Rigsarkivet), der er ganske omfattende og frit tilgængeligt. I 2014 er desuden indleveret et omfattende oplysningskartotek til sagerne i handelskammerets arkiv; det er udarbejdet i Grosserer-Societetet efter krigen og er derfor indgået i societetets arkiv i Erhvervsarkivet. Grosserer-Societetets arkiv er tilgængelig efter en 50-års rullende adgangsklausul og er således tilgængeligt for denne periodes vedkommende.

I fokus vil måske ofte være sager vedrørende enkelte bedrifters forhold, for så vidt disse har handlet ulovligt på forskellig vis. Det må dog erindres, at en meget stor del af det materiale, der er bevaret i den offentlige forvaltnings administrationsarkiver og i erhvervsorganisationernes arkiver, vedrører reguleringer i form af godkendelser, prisberegninger m.m. af helt legale dispositioner.

Industrirådets sager om ”ekstraordinære industrileverancer” er et udmærket eksempel på dette. Industrirådet fik overladt kontrolopgaver i forbindelse med danske virksomheders leverancer til den tyske værnemagt, og derfor er der i arkivet bevaret et ganske omfattende materiale til belysning af enkelte fabrikkers produktion og forhold under den tyske besættelse. Det handlede bl.a. om at sikre, at der i forbindelse med tyske ordrer samtidig skete indførsel af råvarer uden for de normale importkvoter. Leverancer er opdelt i tre typer: A, B og C. A-leverancer (også kaldet A-liste ordrer) var krigsmateriel; B-leverancer (B-liste ordrer) var leverancer til den tyske værnemagt i Danmark, mens C-leverancer (C-liste ordrer) omhandlede leverancer til civilbefolkningen i Tyskland. Der er flere forskellige enheder, men hovedgruppen er journalsagerne, der fylder 212 arkivæsker og er henlagt alfabetisk efter virksomhedsnavn. Hertil findes forskellige kartoteker.

Sagerne om de ekstraordinære industrileverancer vedrører mange af de store, hæderkronede virksomheder som eksempelvis B&W, men desuden et væld af mindre industrielle virksomheder, der for længst er lukkede, og hvis forhold under Besættelsen det ellers kan være vanskeligt at skaffe sig overblik over.

Hovedvægten i materialet er oftest meget konkret og knyttet til de enkelte ordrer. Hermed er materialet primært en kilde til de enkelte virksomheders produktion under Besættelsen. Af og til findes dog mere generelle oplysninger i den medfølgende korrespondance. Som eksempel på dette kan nævnes Danfoss, der endnu var en ret beskeden virksomhed. Professor Ditlev Tamm har i bogen ”Danfoss under besættelsen” (2001) i et dokumentarisk afsnit aftrykt nogle af brevene i Industrirådets sag om Danfoss. Her kan man eksempelvis læse i et brev fra 1942, at Danfoss ikke ønsker at påtage sig en værnemagtsleverance på grund af de mange restriktioner, som værnemagtsordrene er underkastet (s. 81). Man kan således også finde mere generelle oplysninger om virksomheders stillingtagen under Besættelsen.

† A/S Brødrene Andersen, København. Tille Torngsgade 8-10. 61522 1.

Nr.	Tysk Ordregiver	Leverancens Art	Ann.	godk. U.N.	Beløb	Bem.
78.	Marinebekleidungsamt, Kiel.	2.000 Blusen og 2.000 Hosen	30/8	1940/2/9	41.500,-	
178.	- " -	Uniformer	14/10	15/10	17.800,-	
404.	- " -	Uniformer	26/11	30/11	42.000,-	
1128.	- " -	"	17/3	19/3-41	43.000,-	
1783.	Heeres Bekleidungsamt, Stettin.	"	24/6	28/6	22.000,-	Bearbejdning
2470	Marinebekleidungsamt, Kiel.	"	1/10	3/10	40.100,-	"
3050	- " -	"	18/12	5/1-42	51.750,-	"
4116	- " -	500 Feltbluser og 500 Par Benklæder	16/5	18/6	10.350,-	"
4940	- " -	2.000 Feldblusen 2.000 Benklæder	26/8	13/10	41.400,-	"
5702	- " -	Uniformer	9/12	19/12	40.400,-	"

Kartotekskort vedr. de ekstraordinære industrileverancer, A-listeordrer, dvs. krigsmateriel. Gengivet fra "Efter bemyndigelse", s. 366.

Brug af materialet kræver – ligesom andet af Industrirådets materiale efter 1920 – tilladelse fra Dansk Industri. Søgemidlerne er dog tilgængelige i forbindelse med udarbejdelse af ansøgning.

5.3. Marshallhjælp og egnsudviklingsstøtte

Erhvervsorganisationerne blev i 1950'erne også inddraget i behandlingen af låneansøgninger under Marshallhjælpen. Den overordnede myndighed var Handelsministeriet, og i ministeriets arkiv findes mødereferater og sager. Eksempler fra Industrilåneudvalget er gengivet i bogen "Efter bemyndigelse" (s. 369-373), hvor der også findes kildehenvisninger til ministeriets arkivalier i Rigsarkivet.

Låneansøgninger fra håndværks- og industrivirksomheder blev først behandlet i Industrirådet. Derfor er der i Industrirådets arkiv i Erhvervsarkivet bevaret låneandragender og direkte korrespondancer med virksomhederne. Baggrunden for ønsket om kapitaltilførsel blev i virksomhedernes ansøgninger ofte understøttet af kortere eller længere udredninger af historisk karakter, dvs. med udførlige udredning af virksomhedernes hidtidige udvikling: Etablering, produkter, produktionslokaler og maskiner, afsætning, antal ansatte og meget andet. Dertil er der naturligvis gode beskrivelser af bedrifternes vilkår på affattelsestidspunktet. Oplysningerne i disse ansøgninger er derfor særdeles detaljerede – og i sagens natur derfor gode og vigtige kilder i virksomhedshistorien.

Brug af materialet kræver ligesom med de ekstraordinære industrileverancer tilladelse fra Dansk Industri, men også her er det muligt forud for ansøgning at tjekke kartotekerne med henblik på at undersøge, om der overhovedet er låneandragender.

Tilsvarende gælder med egnsudviklingsstøtten efter 1958. Både i Rigsarkivet og i Erhvervsarkivet findes materiale om de virksomheder, der har fået hjælp efter denne ordning. Disse sager er også omtalt i "Efter bemyndigelse" (s. 374-378), hvortil henvises. Som det bemærkes her, er der tale om et godt materiale til belysning af virksomheders og virksomhedsejeres baggrundshistorie og vilkår.

6. Afrunding

I denne artikel har jeg forsøgt at beskrive nogle af de centrale kilder til dansk virksomhedshistorie, primært efter Næringslovens ikrafttræden i 1862. Der er medtaget såvel trykte som utrykte kilder, da disse supplerer hinanden. Udgangspunktet har været de mange forespørgsler, som Erhvervsarkivet jævnligt modtager om enkelte bedrifter, store som små. Artiklen er på ingen måde en form for facitliste, men alene en appetitvækker og introduktion til nogle af de vigtigste kildetyper, og den er tænkt som et værktøj til folk, der netop har spørgsmål om enkelte virksomheder.

Der er tale om et øjebliksbillede. Naturligvis forsvinder de beskrevne kilder ikke, men i disse år er der fuld fart på digitalisering af både trykte og utrykte kilder. På blot nogle få år vil billedet utvivlsomt se noget anderledes ud, således at eksempelvis nogle fysiske samlinger af trykt materiale er overflødiggjort af webbaserede ressourcer, mens omvendt digitalisering skaber lettere adgang til flere og flere materialetyper. Dertil kommer fortsat nye afleveringer samt ”glidende” tilgængelighedsregler, der efterhånden giver adgang til mere materiale. Beslutningen i sensommeren 2014 om flytning af Erhvervsarkivet fra Aarhus til Viborg i løbet af 2015 bør principielt ikke spille ind på artiklens indhold, og det er mit håb, at oversigten kan være nyttig også på længere sigt. En revideret udgave af artiklen agtes udarbejdet, så korrektioner og supplerende oplysninger modtages med tak.

Appendiks 1. Oversigt over emneord i Daisy vedrørende erhvervsvirksomheder

LANDBRUG, GARTNERI OG JAGT

Landbrug
Gartnerier, frugtplantager og planteskoler
Anlægsgartnerier
Pelsdyravl
Biavl
Stutterier
Kenneler
Landbrugsmaskinstationer m.v.
Udstyknings- og landvindingsforeninger
Drift af afvandingssystemer for landbrugsjord
Landbrugsservice
Ægpakkerier
Jagt

SKOVBRUG m.v.

Skovbrug m.v.
Plantageplantningsforeninger

FISKERI

Hav- og kystfiskeri
Dambrug
Ferskvandsfiskeri

RÅSTOFUDVINDING m.v.

Brunkulslejer
Udvinding og efterforskning af olie og naturgas
Malmgravning
Ler- og grusgrave samt stenbrud
Merglingsselskaber
Stenfiskeri
Kalk- og kridtbrud
Udvinding af mineraler til gødnings- og kemisk brug
Saltudvinding
Tørvegravningsselskaber
Ikke-metallisk råstofudvinding

SLAGTERIER OG KØDVARETILBEREDNING

Svineslagterier
Andelsslagterier
Kødvare- og kødkonserverfabrikker
Kreaturslagterier
Offentlige slagtehuse
Talgsmelterier
Tarmrenserier
Fjerkræslagterier

Kødtilberedningsvirksomheder

FREMSTILLING AF MEJERIPRODUKTER

Mejerier

Andelsmejerier

Smelteostfabrikker

Mælkekondenseringsfabrikker

Konsumisfabrikker

GRØNT- OG FRUGTKONSERVES

Grønt- og frugtkonserverfabrikker

FISKEINDUSTRI

Røgning og saltning af fisk

Fiskehermetik-, fiskefars- og fiskefiletfabrikker

FREMSTILLING AF OLIE OG FEDTSTOFFER

Oliemøller

Margarinefabrikker

Fiskemelsfabrikker

Destruktionsanstalter og kødfoderfabrikker

MØLLER

Kornmøller

BRØDFABRIKKER, BAGERIER M.M.

Brødfabrikker

Kiks- og vaffelfabrikker

Kagefabrikker i øvrigt

Bagerforretninger

Fremstilling af makaroni, chips m.m.

SUKKERFABRIKKER OG -RAFFINADERIER

Sukkerfabrikker og -raffinaderier

CHOKOLADE- OG SUKKERVAREFABRIKKER

Chokolade- og sukkervarefabrikker

ANDEN NÆRINGSMIDDELINDUSTRI

Kartoffelmels- og andre stivelsesfabrikker

Fremstilling af diverse næringsmidler

Fremstilling af færdige foderstoffer

DRIKKEVAREINDUSTRI

Sprit- og likørfabrikker

Bryggerier og maltefabrikker

Mineralvandsfabrikker

TOBAKSINDUSTRI

Tobaksfabrikker

TEKSTILINDUSTRI

Uldspinderier og -væverier

Bomuldsspinderier og -væverier

Fremstilling af garner og stoffer af kemofibre

Håndvæverier

Fremstilling af bånd, possement og elastik

Hørspinderier m.m.

Tekstilfarverier og -imprægneringsfabrikker

Fremstilling af broderier

Plisse- og hulsømforretninger

Flag- og teltfabrikker (incl. sejlmagerier)

Fremstilling af gardiner, sengetæpper og linned

Fremstilling af dyner, puder, sække m.m.

Trikotagefabrikker

Tæppefabrikker

Rebslagerier

Fiskenetfabrikker

Filt-, vat- og krølhårsfabrikker

BEKLÆDNINGSINDUSTRI

Herrekonfektionsfabrikker

Kjolekonfektionsfabrikker

Konfektionsfabrikker for dameovertøj

Skjortefabrikker

Fremstilling af korsetter m.v.

Fremstilling af slips, seler, lommetørklæder, regntøj m.m.

Skrædderforretninger

Kjolesyning m.v.

Hattefabrikker

Buntmagerier

Damehatte- og modevarefremstilling

Handskefabrikker

Fremstilling af slips, seler, lommetørklæder, regntøj m.m.

LÆDERINDUSTRI

Garverier

Pelsberedning m.v.

Lædervarefabrikker

FODTØJSINDUSTRI

Skotøjsfabrikker

Håndskomagere

Træskofabrikker

Fodtøjsindustri i øvrigt

TRÆINDUSTRI M.M.

Savværker m.v.
Træimprægneringsvirksomheder
Fremstilling af spånplader, finer m.v.
Fremstilling af bygningsartikler
Træemballagefabrikker
Bødkere
Kurvemagere
Trævarefabrikker
Rammelistefabrikker
Trædrejere
Billedskærere
Modelsnedkere
Korkvarefabrikker
Ligkistefabrikker

MØBELINDUSTRI

Træ- og polstermøbelfabrikker
Møbelpolstrere, tapetsere og sadelmagere
Madrasfabrikker
Møbellakering, afsyning m.m.

PAPIR- OG PAPIRVAREINDUSTRI

Papir- og papfabrikker
Papir- og papemballagefabrikker
Tapetfabrikker
Fremstilling af konvolutter, papirduge og -servietter m.m.

GRAFISK INDUSTRI

Reproduktionsanstalter
Sætterier
Bogtrykkerier
Offsettrykkerier
Serigrafiske trykkerier
Anilintrykkerier
Trykkerier i øvrigt
Bogbinderier
Dagblade
Bog- og kunstforlag
Fremstilling af ugeblade og magasiner
Distrikts- og annonceblade
Fremstilling af tidsskrifter, fagblade m.m.

KEMISK RÅSTOFINDUSTRI

Fremstilling af ilt og andre industrigasser
Fremstilling af kemiske grundstoffer og primære kemiske forbindelser
Fremstilling af kunstgødning
Fremstilling af færdigblandede bekæmpelsesmidler

Fremstilling af plastbasis
Fremstilling af plader, folier, rør m.v. af plast
Fremstilling af klæbestrimler

FREMSTILLING AF KEMISKE PRODUKTER

Farve- og lakfabrikker
Medicinalvarefabrikker
Sæbefabrikker
Kosmetikfabrikker
Sprængstoffabrikker
Pudse- og rensedelfabrikker
Fremstilling af stearinlys
Limfabrikker
Fremstilling af lysfølsomt papir og pap
Fremstilling af tændstikker, trykfarver, tusch m.m.

MINERALOLIEINDUSTRI

Mineralolieraffinaderier

FREMSTILLING AF ASFALT, TAGPAP, SMØREMIDLER M.M.

Asfaltfabrikker
Tagpapfabrikker

GUMMIINDUSTRI

Vulkaniseringsanstalter m.v.
Gummifabrikker

PLASTVAREINDUSTRI

Fremstilling af plastemballage
Fremstilling af plastvarer

PORCELÆNSINDUSTRI

Porcelæns- og fajancefabrikker
Fremstilling af keramik- og lervarer
Porcelænsmalere og brænderier

GLAS- OG GLASVAREINDUSTRI

Glasværker
Glasbearbejdning

FREMSTILLING AF TEGL, CEMENT OG ANDRE MINERALSKE PRODUKTER

Teglværker
Fremstilling af molerprodukter m.v.
Cementfabrikker
Kalk- og kridtværker
Mørtelfabrikker
Stenhuggerier
Fremstilling af færdigblandet beton

Betonvarefabrikker
Fremstilling af glasuld og glasfiber
Fremstilling af kalksandsten og gipsplader
Fremstilling af slibematerialer
Fremstilling af glasuld m.m.

STÅLVÆRKER OG JERNSTØBERIER

Jern- og stålværker
Jernstøberier

METALVÆRKER OG STØBERIER

Metalværker
Metalstøberier

JERN- OG METALVAREINDUSTRI

Fremstilling af værktøj, beslag samt bestik
Metalmøbelfabrikker
Lampefabrikker
Fremstilling af jern- og metalkonstruktioner
Rørfabrikker
Fremstilling af centralvarmekedler
Metalemballagefabrikker
Fremstilling af ovne og radiatorer m.m..
Armaturfabrikker
Fremstilling af bolte, skruer og søm
Galvaniseringsanstalter
Industrilakering
Fremstilling af fjedre og kæder
Fremstilling af tråd og trådvarer
Fremstilling af sanitet, køkkenredskaber, skriftstøberiartikler, våben m.m.

MASKININDUSTRI

Fremstilling af motorer excl. elektriske motorer og skibsmotorer
Maskinindustri med flere maskintyper
Fremstilling af landbrugsmaskiner og tilbehør
Fremstilling af maskiner til træforarbejdning
Fremstilling af maskiner til metalforarbejdning
Fremstilling af maskiner til støbning og valsning af metaller
Fremstilling af tekstilmaskiner og tilbehør
Fremstilling af maskiner og apparatur til næringsmiddelindustri og kemisk industri
Fremstilling af maskiner til skotøjs-, papir- og papirvareindustri samt grafisk industri
Fremstilling af industrimaskiner i øvrigt
Fremstilling af kontormaskiner (incl. reparation)
Vægtfabrikker
Smede- og maskinreparationværksteder
Fremstilling af storkøkkenmateriel
Fremstilling af komfurer og kogeapparater til husholdningsbrug
Fremstilling af køleskabe, vaske- og opvaskemaskiner, centrifuger m.m.

Fremstilling af internt transportmateriel
Symaskinefremstilling
Fremstilling af tandhjul og transmissionsaksler
Fremstilling af maskiner til renserier og erhvervsvaskerier
Underleverandørfabrikker med jern- og metalforarbejdning
Fremstilling af køleanlæg, kompressorer, pumper m.m.

ELEKTROINDUSTRI

Fremstilling af el-motorer samt el-apparatur til maskiner
Elektromekaniske værksteder
Radio- og fjernsynsfabrikker
Fremstilling af telemateriel
Fremstilling af el-vandvarmere, el-radiatorer og varmelegemer
Fremstilling af støvsugere, ventilatorer m.m.
Kabelfabrikker
Akkumulator- og tørerelementfabrikker
Fremstilling af glødelamper og lysstofrør
Fremstilling af elektrisk installationsmateriel

TRANSPORTMIDDELINDUSTRI

Jernskibsværfter
Træskibsværfter og bådebyggerier
Skibsmotorfabrikker
Fremstilling af skibsmateriel i øvrigt
Fremstilling af banemateriel
Fremstilling af biler
Karosserifabrikker
Fremstilling af motorer, bremses, udstødningsrør m.m. til bilindustrien
Cykel- og knallertfabrikker m.v.
Flyvemaskineværksteder
Fremstilling af håndtransportvogne
Barnevognsfabrikker
Hjul- og karetmagere m.m.

FREMSTILLING AF INSTRUMENTER SAMT OPTISK OG FOTOGRAFISK UDSTYR

Fremstilling af medicinske, elektriske instrumenter, apparater m.v.
Fremstilling af ikke-elektriske måleinstrumenter
Fremstilling af elektriske måleinstrumenter
Bandagister
Fremstilling af optisk og fotografisk udstyr

GULD- OG SØLVVAREFREMSTILLING

Guld- og sølvvarefabrikker
Guld- og sølvsmedeværksteder

FREMSTILLING AF MUSIKINSTRUMENTER

Fremstilling af musikinstrumenter

FREMSTILLING AF SPORTSREKVISITTER

Fremstilling af sportsrekvisitter

FORSKELLIGE FREMSTILLINGSVIRKSOMHEDER

Legetøjsfabrikker

Fremstilling af børstevarer

Pibefabrikker

Fremstilling af karbonpapir, blyanter og farvebånd

Fremstilling af kontorartikler i øvrigt

Fremstilling af lampeskærme

Skiltefabrikker og skiltemalere

Fremstilling af kunstige blomster og fjer, juletræsdynt, lynlåse, paraplyer m.m.

EL-, GAS- OG VARMEFORSYNING

Elværker

Elværks- og elforsyningsforeninger

Vindmøllelaug

Gasforsyning

Varmeværker

VANDVÆSEN

Vandvæsen

Vandværksforeninger

BYGGE- OG ANLÆGSVIRKSOMHED

Entreprenørvirksomheder

Dræningsmestre

Brolæggermestre

Kloakmestre

Murerforretninger

Tømrer- og snedkerforretninger

Malerforretninger

VVS-installatører, blikkenslagerforretninger samt gas- og oliefyrservice

Elektroinstallationsforretninger

Glarmesterforretninger

Gulvbelægnings- og terrazzoforretninger

Isoleringsforretninger

Tagtækkere og tagpapdækkere

Brøndborere

Ovnsætning

Stilladsforretninger

Møllebyggere

ENGROSHANDEL OG VAREFORMIDLING

Engroshandel og vareformidling

Engroshandel med flere varer

Engroshandel med kolonialvarer

Engroshandel med kød, kødvarer, fjerkræ, vildt
Engroshandel med fisk
Engroshandel med frugt, grøntsager
Engroshandel med mælk, smør, ost, æg og margarine
Ægssalgforeninger
Mejeribrugets eksportorganisationer
Engroshandel med kaffe, te, kakao
Engroshandel med chokolade og sukkervarer
Engroshandel med brød, kager, bisquits
Engroshandel med øl, mineralvand
Engroshandel med vin, spiritus
Engroshandel med tobaksvarer
Engroshandel med beklædning, trikotage, manufaktur
Engroshandel med tæpper, møbelstoffer, boligtekstiler
Engroshandel med skotøj
Engroshandel med møbler
Engroshandel med radio, fjernsyn, musikinstrumenter
Engroshandel med isenkram, husholdningsartikler, kunsthåndværk og antikviteter
Engroshandel med hårde hvidevarer, belysningsartikler
Engroshandel med toilet-, parfumeri- og rengøringsartikler
Engroshandel med medicinalvarer, sygeplejeartikler
Engroshandel med guld- og sølvvarer, ure, optik, foto
Engroshandel med cykler, knallerter og dele hertil
Engroshandel med legetøj, sportsartikler
Engroshandel med bøger, blade, papirvarer
Engroshandel med lædervarer, galanterivarer, souvenirs
Engroshandel med blomster og planter
Engroshandel med korn, foder- og gødningsstoffer
Foderstof- og gødningsindkøbsforeninger
Engroshandel med frø, såsæd, blomsterløg
Engroshandel med kreaturer, grise m.v.
Engroshandel med råhuder, læder, skind
Engroshandel med råuld, garner, metervarer
Engroshandel med kemikalier
Engroshandel med jern og andre metaller
Engroshandel med træ, trælast og bygningsartikler
Engroshandel med rør, sanitet, støbegods
Engroshandel med farver, tapet, gulvbelægningsartikler
Engroshandel med el-installationsmateriel og elektroniske komponenter
Engroshandel med gammelt jern, metal, papir og andet affald
Engroshandel med gummivarer, emballageartikler, bageri- og slagteriartikler m.m.
Engroshandel med landbrugsmaskiner
Engroshandel med industrimaskiner og entreprenørmateriel
Engroshandel med værktøjsmaskiner, værktøj og maskintekniske artikler
Engroshandel med kontor- og datamaskiner samt udstyr hertil
Engroshandel med læge- og hospitalsartikler
Maskinhandel en gros med flere maskintyper
Engroshandel med forskellige maskiner og udstyr

Engroshandel med biler, motorcykler og dele hertil
Engroshandel med benzin, fast og flydende brændsel, smøreolie
Brændselsindkøbsforeninger
Skibsproviaivering
Engroshandel med sække, remme, tapeter m.m.

VAREFORMIDLING

Engrosagentur
Kvægkommissionærer
Kommissionshandel
Grøntauktioner
Fiskeauktioner
Auktionsforretninger

DETAILHANDEL

Detailhandel, uoplyst vareområde
Kolonial og blandet købmandshandel uden grovvarer
Brugs- og vareindkøbsforeninger
Kolonial og blandet købmandshandel med grovvarer
Supermarkeder
Varehuse
Slagter- og viktualieforretninger
Fiskeforretninger
Mejeri- og brødsudsalg
Osteforretninger
Frugt- og grøntforretninger
Tobaks- og vinforretninger
Kaffe-, te- og delikatessforretninger
Chokoladeforretninger
Iskiosker
Farve- og tapetforretninger
Parfumerier og sygeplejeforretninger
Materialister
Apoteker
Håndkøbsudsalg
Stormagasiner
Manufakturforretninger
Boligtekstilforretninger
Trikotageforretninger
Herreekviperingsforretninger
Damekonfektionsforretninger
Herre- og damekonfektionsforretninger
Skotøjsforretninger
Lædervareforretninger
Tekstil- og beklædningsvarer iøvrigt
Møbelforretninger
Tæppeforretninger
Kunst- og antikvitetsforretninger

Forhandlere af gaveartikler og brugskunst (gaveboder)
Isenkramforretninger
Specialforretninger for hårde hvidevarer
Jagt- og Sportsforretninger
Cykel- og knallertforretninger
Radio- og TV-forhandlere, gramfonpladeforretninger og videoudlejning
Musikforretninger
Forhandlere af symaskiner, støvsugere, lamper, trævarer m.v.
Urmagerforretninger
Urmager- og guldsmedeforretninger
Guldsmede- og juvelerforretninger
Specialoptikere
Fotoforretninger
Boghandlere
Bogantikvariater
Papirvareforretninger
Bladkiosker
Frimærkeforretninger og møntforretninger
Bil- og motorcykelforretninger
Forhandlere af autoudstyr, campingvogne og både
Servicestationer
Forhandlere af fyringsolie og fastbrændsel
Brændselsindkøbsforeninger
Flaskegasforhandlere
Legetøjsforretninger
Blomsterforretninger
Fugle- og akvarieforretninger
Detailforretninger af blandet karakter

RESTAURATIONS- OG HOTELVIRKSOMHED

Restaurations- og cafeterier m.v.
Marketenderier
Kaffebarer, pølsevogne, grillbarer, forsamlingshusdrift m.m.
Hoteller, moteller
Vandrerhjem
Campingpladser
Feriehjem, sømandshjem m.m.

LANDTRANSPORT

Jernbaner
Busdrift
Rutebilstationer
Turistvognmænd
Taxivognmænd
Taxicentraler
Vognmandsforretninger
Flytteforretninger
Fragtcentraler

Bladomdeling, budforretninger m.m.
Rørtransport
Udlejning af biler og motorcykler uden fører
Redningskorps

SØTRANSPORT

Rederier
Færgefart
Bådfart, skippere m.m.
Bugserings-, bjærgnings- og redningsvæsen
Havne
Laste- og losseentreprenører (stevedores) m.v.
Fyrvæsen og lodseri

LUFTTRANSPORT

Ruteflyvnings- og charterselskaber
Lufthavne

TJENESTEYDELSER I FORBINDELSE MED TRANSPORT

Rejse- og turistbureauer
Skibsmæglere
Speditører og shippingvirksomhed
Vejere og målere
Andre tjenesteydelser i forbindelse med transport
Pakhus- og oplagringsvirksomhed
Fryseanlægsforeninger

POST, TELEGRAF OG TELEFON

Postvæsen
Telekommunikation

BANK- OG FINANSERINGSVIRKSOMHED

Nationalbank og postgiro
Forretningsbanker
Sparekasser
Spareforeninger
Kredit- og låneforeninger
Andelskasser
Obligationsudstedende institutioner (alm. og særlig realkredit)
Finansieringsfonde
Holding-, investerings- og finansieringsselskaber
Fondsbørsvekselerer
Investeringsforeninger
Finansieringsselskaber m.m.
Tjenesteydelser i forbindelse med bank- og finansieringsvirksomhed

FORSIKRINGSVIRKSOMHED

Livs- og skadesforsikring

Drifttabsforsikringsforeninger
Husdyrforsikringsforeninger
Brandforsikringsforeninger
Tjenesteydelser i forbindelse med livs- og skadesforsikring
Pensionskasser
Sygeforsikring
Sygekasser
Arbejdsløshedskasser
Ligbrændingsforeninger
Begravelseskasser
Forsikringstagerforeninger

EJENDOMSADMINISTRATION OG EJENDOMSHANDEL

Administration og udlejning af egne ejendomme
Bolig- og byggeforeninger
Administration og udlejning af fremmede ejendomme
Ejendomsmæglere og ejendomshandlere
Boliganvisning
Investeringselskaber vedr. fast ejendom

FORRETNINGSSERVICE

Advokatvirksomhed
Revisions- og bogføringsvirksomhed
Databehandlingsvirksomhed
Rådgivende ingeniørvirksomhed
Landinspektører
Arkitektvirksomhed
Havearkitektvirksomhed
Tekniske og kemiske laboratorier
Byggeteknisk rådgivning
Reklamebureauer, markedsanalyse, udstillingsvirksomhed
Presse- og telegrambureauer
Maskinskrivningsbureauer
Adresseringsbureauer, udgivelse af vejvisere o.l.
Landbrugskonsulenter
Rationaliserings- og planlægningskonsulenter
Kreditplysnings-, inkasso-, vikar- og detektivbureauer samt vagtselskaber m.m.
Udlejning/leasing af maskiner og andre driftsmidler

Appendiks 2. Oversigt over emneord i Daisy vedrørende erhvervsorganisationer

Arbejdsgiverorganisationer uden særligt branchetilhørsforhold
Central- og fællesorganisationer for arbejdsgivere
Generelle erhvervs- og fagorganisationer
Landbrugenes, jordbrugenes og havebrugenes organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. landbrug og gartneri
Skovbrugs- og jagtorganisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. skovbrug
Fiskeriorganisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. fiskeri
Råstofudvindingsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. råstofudvinning
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. industri og håndværk generelt
Nærings- og nydelsesmiddelbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. nærings- og nydelsesmiddelindustri
Tekstil-, læder- og beklædningsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. tekstil-, beklædnings- og læderindustri
Træ- og møbelbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. træ- og møbelindustri
Papirbranchens og den grafiske branches organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. papir- og grafisk industri
Den kemiske industris organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. kemisk industri
Sten-, ler- og glasbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. sten-, ler- og glasindustri
Jern- og metalbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. jern- og metalværker og -støberier
Transportmiddelfremstillingsbranchens organisationer
Organisationer inden for fremstilling af Instrumenter, optisk og fotografisk udstyr
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. jern- og metalindustri
Jern- og metalbranchens organisationer
Organisationer inden for fremstilling af guld- og sølvvarer, piano- og orgelbyggeri, børster, legetøj
El-, gas-, varme- og vandforsyningsbranchens foreninger
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. el-, gas- og vandforsyning
Bygge- og anlægsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. bygge- og anlægsvirksomhed
Grossist- og detailhandelsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. engroshandel og vareformidling
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. detailhandel
Hotel- og restaurationsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. restaurations- og hotelvirksomhed
Landtransportbranchens organisationer
Søtransportbranchens organisationer
Lufttransportbranchens organisationer
Organisationer inden for transporttjenesteydelser
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. transportvirksomhed m. v.

Erhvervs- og fagorganisationer vedr. kommunikationsvirksomhed
Bank- og finansieringssektorens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. bank- og finansieringsvirksomhed
Forsikringsbranchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. forsikringsvirksomhed
Ejendomsadministrations- og ejendomshandlerbranchens organisationer
Organisationer inden for liberale erhverv
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. ejendoms- og forretningsservice
Film-, radio-, TV-branchens organisationer
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. kulturel virksomhed m. v.
Erhvervs- og fagorganisationer vedr. reparation og anden servicevirksomhed
Arbejdsgiverforeninger inden for reparation og anden servicevirksomhed
Arbejdsgiverorganisationer inden for vaskeri og renseri
Arbejdsgiverorganisationer inden for tjenesteydelsesvirksomhed

Litteratur

Litteratur og kilder omtalt direkte i teksten er ikke medtaget her.

Fode, Henrik: ”Stationsbyen og de store arkiver i Erhvervsarkivet”, *Erhvervshistorisk Årbog 1980*, 1981, s.148-182.

Jansen, Chr. R.: ”Regnskabsoplysninger i Greens Danske Fonds og Aktier i mellemkrigstiden”, i *Regnskabshistorie. Erhvervsregnskaber som kilder i historieforskningen*, 2010, s.287-301.

Johansen, Erik Korr: ”Industri og handel”, *Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970* (red. Jørgen Mikkelsen og Erik Nørr), 2008, s.333-378.

Noter

¹ Foruden skiftlige forespørgsler bygger artiklen desuden på en række foredrag, jeg har holdt om kilder til erhvervshistorie, og flere afsnit har endnu karakter deraf. – Artiklen er ikke fagfællebedømt.

² For at undgå forvekslinger er de oprindelige navne på arkivinstitutionerne i denne første version bibeholdt.

³ Oplysninger fra de respektive hjemmesider. Der søges lettest i fritekstfelt efter de to samlinger.

⁴ Oplysning meddelt af Jørgen Fink.

⁵ Den følgende gennemgang bygger især på Chr. R. Jansen 2010.

⁶ Om frie og bundne næringer henvises til Salomonsens Konversationsleksikon, 2. udg., bd. 18, s. 325 f. – Om næringsadkomst i alm., se Erik Korr Johansen 2008, s. 341 ff.

⁷ Indledning til Erhvervsarkivets registratur nr. 10: *Grundmateriale til Greens Danske Fonds og Aktier*.

⁸ *Købmandstandens Oplysningsbureau 1903-1928*, 1928, s. 21.

⁹ Henrik Fode 1980, s. 158.